

Niels Peter Stilling

Trelleborg-hypoteser. Om de danske vikingeborges funktion og historiske betydning.¹

De 4 danske trelleborge – opkaldt efter den først fundne og udgravede vikingetidsborg – har efterhånden vundet status i forskningen som knudepunkter i vurderingen af Danmarks økonomiske og politiske situation omkring årtusindskiftet.

Det forekommer relevant i dette tusindår for Trelleborgs anlæggelse og med en stadig stigende international interesse for vikingetidens Skandinavien at give en oversigt over forskningen omkring disse levn, der for de fleste historikere fundamentalt har ændret billedet af vikingetiden. Forskningens udvikling fra Poul Nørlunds første publiceringer af resultaterne fra udgravningen af Trelleborg² til idag har i vidt omfang været optaget af teorien om trelleborgene som udgangspunkt for erobringen af England under Svend Tveskæg. Man synes at have følt sig forpligtet til det kildekritisk altid betænkelige at knytte et levn til en konkret historisk sammenhæng.

Hensigten med dette arbejde er dels at diskutere borgenes betydning som vidnesbyrd om Skandinaviens økonomisk-politiske potentiel i vikingetiden set i internationalt perspektiv dels at få sat styr på den efterhånden uoverskuelige litteratur om trelleborgene. I arbejdets første del vil borgenes placering i den internationale sammenhæng kort blive belyst gennem en diskussion af nogle ældre teorier om Nordens europæiske centrumsplacering i sidste del af det første årtusind. Dernæst vil teorien om borgene som træningslejre for Svend Tveskægs erobringshær blive mer indgående behandlet, og sluttelig vil denne teori blive konfronteret med den opponerende tolkning af borgenes funktion som knudepunkter i kongemagtens centraliseringsbestrebelse.

Arbejdet vil tilstræbe en sammenfatning og diskussion af den foreliggende viden om trelleborgene. I lyset af en historiografisk præsentation bliver de forskellige teoris bæreedygtighed således nærmere afprøvet og tolkningsforslag opstillet. Det drejer sig ikke her om at finde frem til den "endegyldige sandhed", men derimod om at vurdere og konfrontere fremsatte hypoteser med levnenes vidnesbyrd. Det skal pointeres, at artiklen ikke vil behandle trelle-

borgene arkæologisk; men de arkæologiske data vil naturligvis blive udnyttet til at se borgene i historisk sammenhæng.³ Det skal tilføjes, at en konkret beskrivelse af borgene her er udeladt.⁴

Et internationalt perspektiv

“The background of the Viking expeditions to the west which culminated in large-scale enterprises and conquests. . . is not at all that of an impoverished northern land extended to a bursting point by over-population”. Således konkluderede Sture Bolin en afhandling fra 1939 med den sigende titel “Muhammed, Karl den store och Rurik”.⁵ Hermed var udgangspunkt givet for den senere revision af den traditionelle forklaring på vikingetidens ekspansion som en følge af overbefolkning, eventyrlyst etc. Men hvad var da baggrunden for ekspansionen? Det var, fastslog Bolin “a change. . . in the relations between the North and western Europe and this change should be regarded against the background of developments in international trade”. 800-tallets “great reorientation of international trade meant that the North became its centre”. “The politico-commercial position in which the Norsemen found themselves is without parallel in their history”.⁶ Grundlaget for tesen var en komparativ undersøgelse af arabisk og frankisk mønt, hvis udvikling Bolin påviste var nært forbundne. I afhandlingen, der er et indlæg i diskussionen om Pirenne-tesen, accepteredes Pirennes hovedsyn, at den direkte forbindelse mellem Vesteuropa og Orienten gennem Middelhavet (mare nostrum) havde mistet sin betydning med arabernes ekspansion.⁷ Når der alligevel kunne konstateres en livlig forbindelse mellem Orienten og Vesteuropa, som Bolin mente at kunne fastslå ved sine møntanalyser, var årsagen den, at kapitaludvekslingen mellem Øst og Vest nu søgte andre veje, nemlig gennem det russiske flodnet. Det betød, at Norden pludselig befandt sig i en centrumposition for verdenshandlen med dertil hørende politiske og økonomiske konsekvenser.

I diskussionen om hvornår skellet mellem oldtid og middelalder skulle lægges fremsatte Pirenne sin tese i bogen “Mahomet et Charlemagne” (1935) (eng. udg. 1974): Araberrigets ydre vækst i 6–700-tallet, der så at sige lukkede Middelhavet og gjorde det til “a Musulman lake” med den konsekvens at Vesteuropas handel med Orienten afvikledes, og økonomien istedet blev baseret på et feudalt agrarsamfund – “the inevitable sequel of the economic regression” –, var for Pirenne et langt større brud kulturelt, økonomisk og politisk end germanernes invasion i Italien 200 år tidligere, der blot betød nye herskere indenfor den gamle romerske kultur.⁸ Tesen førte til en stærk intensivering i interessen for den tidlige middelalders økonomiske og sociale historie. Resultatet af denne forskning har Anne Riising udmærket sammenfattet således: “The Islamic expansion did not bring ruin, for the Arabs neither wanted nor could destroy the commerce”, og videre set i lyset af bl a Bolins undersøgelse, “the immense prosperity within the Caliphate created a demand

for Occidental commodities, and by a surplus of exports Western Europe acquired Arabian gold and silver".⁹

Uden at drage nogen egentlig konsekvens deraf havde Pirenne selv tidligere behandlet, det vi med Bolin kan kalde Skandinaviens centrumsplacering. I bidraget til "Histoire du Moyen Age" (1933) (eng. udg. 1972) fremhævede han nordboernes rolle som merkantile formidlere mellem Øst og Vest og betydningen af den østvendte handel gennem Rusland til Orienten, som han med den ældre forsknings skel mellem svenskere på den ene side og nordmænd og danskere på den anden tillagde svenskerne hovedæren for. Men han konstaterede også, at danskerne og nordmændene i løbet af det 10 årh "ceased to be pirates and became merchants after the example of their Swedish brothers".¹⁰ I "Mahomet et Charlemagne" lagde Pirenne stor vægt på friserhandlens betydning¹¹, men i løbet af 900-tallet overtog nordboerne denne handel. Skandinaviens magtfulde position mellem Øst och Vest var dermed sikret, og "the relations which the Scandinavians maintained with Islam by way of Russia must have given their trade a powerful impetus".¹²

Nyere forskning har søgt at vise, at der må foretages visse modifikationer af Bolins møntteori og dermed af nordboernes formidlerrolle.¹³ Det ændrer dog ikke ved den realitet, at det er i lyset af økonomisk vækst, vi må analysere og forklare fænomener som trelleborgene, kommunikationsnettets udbygning og bydannelserne i vikingetiden.¹⁴ Kun med baggrund i de internationale økonomiske strukturer bliver vikingernes ekspansion forståelig. Johs Brøndsted søgte som en af de første at placere vikingetiden i dette økonomiske perspektiv ved at benytte Pirenne-tesen som udgangspunkt i bogen om "Vikingerne" (1960).¹⁵ Når værket alligevel fremstår som forholdsvis traditionel vikingetidshistorie, skyldes det, at hovedparten af de levn, der idag fortæller om vikingernes potentielle, endnu i 1960 var ukendte eller under udgravning.

I 1980 er situationen anderledes gunstig for synteser med udgangspunkt i vor ny viden om de levn, der på afgørende vis har skabt basis for nyvurdering af vikingetiden. De vigtigste komplekser og deres umiddelbare vidnesbyrd kan opstilles i 5 grupper:

Trelleborgene: Organisation og teknik.

Bydannelser (handelspladser): "Bykultur" og økonomisk specialisering.

Vej- bro- og kanalanlæg (Ravning Enge/Kanhave): Kommunikationssystem.

Handelsskibe (Skuldelevskibene): Handel og teknik.

Mønter (Skattefund): Internationale handelsforbindelser.

Udover skattefund, Danevirke og Jellinganlægget havde vikingetidshistorikerne før sidste verdenskrig ikke omfattende levn som disse til deres rådighed. Det traditionelle skel mellem arkæologi og historie medførte endvidere, at deres fremstillinger i vidt omfang blev baseret på de skriftlige kilder: de europæiske annaler og levnedsskildringer og den sene nordiske tradition. Derved blev det billede, der skabtes af vikingetiden, en genfremstilling af den norrøne heltelitteratur og/eller de angelsaxiske beretningers kriger- og røver-

verden med de nuancer, som en sammenligning af kilderne og historikernes egen baggrund nu måtte bringe.¹⁶ En rå, men tapper nordisk sørøver, åndeligt ensrettet sammenlignet med den kristne kulturs Vesteuropa udgjorde essensen i opfattelsen av Vikingen.¹⁷ Jordmangel og eventyrlyst var baggrunden for, at plyndring så at sige blev Skandinaviens nationalerhverv og hovedindtægtskilde. Disse "kendsgerninger" blev samtidig afgørende for den internationale forsknings vurdering af Norden i et verdenshistorisk perspektiv. Det er en opfattelse, som stadig ligger i baghovedet, og som endnu genfindes mere eller mindre modificeret i mere almene værker. En del af avisdebatten i England i forbindelse med den store vikingeudstilling i London (sommeren 1980) har således været præget af påmindelser om, at udstillingens ledere tilsyneladende havde glemt "røverierne" til fordel for Yorks og Dublins fredelige skandinaviske erhvervsudøvere.

Myten om det primitive vikingetidssamfund har samtidig haft vidtrækkende konsekvenser for vurderingen af Norden i perioden efter vikingetiden. Specielt har den tyske hanseforskning fremhævet Hanseaternes og den tyske kulturs betydning for den nordiske udvikling. Det var således den hanseatiske købmand, der bragte fremskridtet til et kulturelt isoleret og økonomisk underudviklet Norden.¹⁸ En tese, der overført til den almene økonomiske historie er blevet til, at Norden til langt ind i 1200-tallet udgjorde et økonomisk tomrum.¹⁹

I de senere år er denne opfattelse blevet kraftigt revideret i takt med de nye resultater fra vikingetidsforskningen. Set på baggrund af de indvundne arkæologiske vidnesbyrd om den sene vikingetids økonomiske ressourcer lader "den Rörig'ske skoles opfattelse af Norden som et uudviklet barbarområde før den tyske købmands ankomst" sig ikke opretholde.²⁰ I stedet tvinges vi til at se den "romanske tid" (som den afspejler sig i kirkekunsten og arkitekturen) i Danmark (ca 1100–1250) som en direkte videreførelse af vikingetidens internationalisering, kort sagt en kontinuerlig udvikling fra vikingetiden til Valdemarstiden,²¹ Først i slutningen af 1200-tallet begynder den "gotiske indsnævring" i form af begrænsningen til groft taget tysk-dansk kapital- og kulturudveksling.

En mere konkret vurdering af Hanseaternes rolle i og betydning for de nordiske lande i højmiddelalderen kræver således forståelse for vikingetidens økonomiske og kulturelle blomstring. Hermed er vi tilbage ved udgangspunktet: vidnesbyrdene om den påståede blomstring. Herhjemme har nyvurderingen af vikingetiden siden 50erne været lidt af en mærkesag for Aksel E Christensen. Trelleborgene udgør et kernepunkt i denne vurdering, kulminerende med Trelleborg på omslag og titelvignet af "Vikingetidens Danmark" (1969). I en stort anlagt tese søger A E Christensen at hæve vikingerne op på den verdenshistoriske arena ikke som sørøvere, men som de kulturelle og merkantile formidlere mellem Øst og Vest, en centrumsplacering der gjorde nordboerne militært, økonomisk og teknisk overlegne i forhold til Europa.²² Når det så stærkt fremhæves, at trelleborgene er vidnesbyrd om væksten i

Danmark i vikingetiden, er det fordi, som A E Christensen udtrykker det, "trelleborgenes blotte eksistens tvinger os til inden for ældre dansk historie at tolke kilderne og vurdere sammenhængen anderledes end forhen."²³

Trelleborgernes umiddelbare vidnesbyrd og deres mulige tolkning kan anskueliggøres i skematisk form:

Vidnesbyrd:

1. Organisation og præcision.
2. Anlæg med disciplinært præg.
3. Teknik, geometrisk tilrettelagt grundplan.
4. Stor-projekt.
5. Beliggenhed, nær land- og søruter.
6. Anlæg med vægt på de defensive elementer.

Mulig historisk tolkning:

- Englands erobring forståelig.
- Stærk magtkoncentration bagved.
- Trelleborgkultur/Int forbindelse
- Økonomiske ressourcer.
- Strategisk funktion/Rigssamling.
- Indre og/eller ydre fjender.

Uden at vi behøver at give tolkningen andet end hypoteseform, må vi med baggrund i disse vidnesbyrd se på vikingetidens Danmark som et samfund med vældige økonomiske ressourcer, der i organisatorisk og teknisk henseende var på et ganske avanceret niveau.

Det ændrer ikke sagen, at teknikken muligvis ikke er nordisk, og at arkitekten bag anlæggene ikke var nordbo, tværtimod at man som peget på måske skal søge bygmesteren i Orienten åbner et interessant perspektiv: Det er historisk rimeligt, at kapitaludvekslingen mellem Orienten og Norden også blev fulgt af en vis kulturudveksling. Denne udveksling er da også ofte beskrevet i de arabiske beretninger om nordboernes færd gennem Rusland og i den svensk-russiske Nestorkrønike.²⁴ Nordboernes merkantile og meneskelige ydelser (f ex som krigere i Byzants tjeneste) blev betalt ikke blot med varer og penge, men også med kulturelle indsprøjtninger.²⁵

H P L'Oranges studier over evt fjernorientale forlæg til vore borge har klart påvist den geometriske lighed mellem trelleborgene og de persiske og arabiske byer og fæstninger. Her finder vi den samme matematiske præcision i rundborgsanlæg, der som trelleborgene har gader og porte orienteret efter de fire verdenshjørner.²⁶ L'Oranges teori, baseret som den er væsentligst på ikke-arkæologiske data fra Orienten, som f ex skrivebordstegninger af den ideale by, er blevet kraftigt afvist dels ud fra en mere nationalt betinget argumentation (Vilh La Cour), dels fordi man har savnet forbindelseled som f ex ligende anlæg i Rusland (Johs Brøndsted).

I en lang excurs til "Danske voldsteder" (1963) søgte La Cour på velkendt vis at jævne L'Oranges teori med jorden for i stedet at fremhæve, at der var en rig nordvesteuropæisk tradition for ringvolde. Men det afgørende punkt: trelleborgenes geometriske nøjagtighed, som jo netop er det, der gør dem exceptionelle i forhold til de tilfældigt konstruerede tilflugtsborge, lykkedes det ikke La Cour overbevisende at bortforklare. Hans teori står og især falder med tilskrivelsen af trelleborgene til Svend Tveskæg, som skulle være blevet inspireret af de frisiske ringvolde på sine (af La Cour formodede) hærtogter

til Frisland i 983.²⁷ I det hele taget har Svend Tveskægs hærtogter iflg La Cour bragt kongen megen lærdom, således lærte Svend Tveskæg spidsgraven, som vi finder på Trelleborg, at kende fra kampene i England,²⁸ og tilmed den romerske lejrtradition "hentede kong Svend med hjem fra togterne til England."²⁹

Savnet af geografiske forbindelsesled bør ikke i sig selv føre til en afvisning af evt Orientale forlæg.³⁰ Har borgene været "situationsbestemte", det være sig udenrigs- som indenrigspolitisk, og at borgene kun er fundet i Danmark lagt sammen med deres korte funktionstid tyder umiddelbart på det, behøver vi ikke at søge efter nærmere forlæg. Der er almindelig enighed om, at trelleborgs-husene (også uden den i 1942 konstruerede svalegang på modelhuset på Trelleborg) afspejler nordisk byggetradition.³¹ Det er endda blevet hævdet, at måleenheden, som det ellers blev betragtet som givet var romerfoden, er af nordisk oprindelse.³² Det får være, hvad det vil; men det er vigtigt at klargøre sig, at trelleborgene afspejler en blanding af nordisk tradition og fremmed teknik. Det må ikke glemmes, at nordboerne selv beherskede omfattende tekniske kundskaber, som vi f ex ser i skibsbyggeriet. Derfra at slutte, at trelleborgenes hele konstruktion er udsprunget af en hjemlig genial hjerne, er dog nok at gå et skridt for langt.³³

I Nestorkrøniken meldes udfor år 989, at Kiev fyrsten, efter at han med sit folk var blevet kristnet, hidkaldte byzantinske arkitekter til at bygge ham en kirke.³⁴ Dette har fået Johs Brøndsted til at pege på muligheden for en tilsvarende hidkaldelse af bygmestre til militæranlæggene.³⁵ Ganske vist savner vi ikke på byzantinsk kulturområde samtidige præcise geometriske bygningsværker, som f ex i det mægtige byanlæg Pliska i Bulgarien, men på intet tidspunkt optræder der cirkelkonstruktioner som i fjernorienten.³⁶ Selvom intet sikkert kan siges om trelleborgenes forlæg, ligger det centrale dog i, at vi er i stand til at konstatere en østvendt kulturforbindelse i borgene, der i parantes bemærket også afspejler sig kvantitativt i fundmængden fra Trelleborg og Fyrkat.³⁷

I 1970'erne er endnu et aspekt blevet knyttet til diskussionen om borgenes forlæg. Efter udgravningen af en af de mange vesthollandske tilflugtsborge fra omkring 900 kunne projektets leder meddele, at ringborgen Souburg ved Scheldeflodens udmunding, både hvad angår gadernes vinkelrette anlæg, 4 porte, en geometrisk præcis ringvold og på trods af en tilsyneladende tilfældig bebyggelse, fremstår som en tidlig hollandsk trelleborg.³⁸ Selvom der således er tale om en vis afstand i tid og kilometer til Souburg og de andre mulige geometrisk konstruerede anlæg på den hollandske kyst, må det samme gøres gældende her som ved de eventuelle østlige forlæg: nemlig at trelleborgenes præcision ikke er nogen enkeltstående forteelse i slutningen af det første årtusind; men at paralleller mod øst og vest tværtimod er stærke indicier for vikingetidens internationalisering. Olaf Olsen, der ligesom LaCour altid har haft en vis forkærlighed for de lærdomsbegærlige vikinger på plyndringstog, antyder en direkte forbindelse mellem storangrebet på det flanderske område

i 880- og 890'erne, som *Annales Vedastini* (St. Vaast) beretter om, og lokalbefolkningens tilflugtsborge.³⁹ Lærenemme som de var disse grumme vikinger, brændte de nok nogen af borgene af, men bragte samtidig kendskabet til geometriske konstruktioner med hjem til deres efterkommere. Selvom de andre tilflugtsborge i Flandern skulle have samme geometriske konstruktion, hvad vi ikke ved, og således kan opfattes som "et rigsansliggende", skal man dog være varsom med "at lægge den allerstørste vægt på vidnesbyrdene fra Souburg".⁴⁰

På den her skitserede baggrund må vi forstå og vurdere trelleborgenes historiske funktion og formål. Vikingetidens økonomiske, merkantile, kulturelle, politiske og militære ressourcer får kun mening i sammenhæng med den internationale kapital- og kulturudveksling. Skandinaviens geografiske beliggenhed betød fra midten af 700-tallet, hvor økonomiske og dermed politiske strukturer i Øst og Vest var inde i en omdannelsesproces, at disse nordlige lande fra en marginal position efterhånden kom i centrum for samkvemet mellem Orienten og Occidenten; en politisk og økonomisk magtposition der først blev virkelig svækket med den tyske østvendte ekspansion i 1100–1200-tallet.

Trelleborgenes datering

Borgenes tidligere usikre dateringssituation har til en vis grad givet et frit spillerum for forskernes hypoteser omkring borgenes historiske funktion. De arkæologiske datas samspil med historikernes dateringsforsøg har ofte givet interessante prøver på forskernes kildekritik.

Poul Nørlunds datering af Trelleborg var baseret på et kvalificeret skøn. I 1936 – efter to års udgravninger – er det vist nærmest intuition, der får ham til at placere anlægstidspunktet til "engang i det 10. årh."⁴¹ To år senere dateres anlæggelsen med forbehold til omkring år 1000.⁴² Da Nørlund i 1948 udgav sin endelige Trelleborgpublikation, var udgravningerne ved Aggersborg lige begyndt (1945), Fyrkat endnu ikke undersøgt og Nonnebakken ukendt.⁴³ Hans arkæologiske datering var da også forsigtig ud fra det sparsomt daterbare fundmateriale. Han fastslår, at borgen hører hjemme mellem 950 og 1050 med tyngdepunkt før og omkring år 1000.⁴⁴ Vigtig for den sidstnævnte præcisering af dateringen er et ovalt spænde, som er et af de almindeligste vikingetidsfund og derfor har en nogenlunde sikker datering til slutningen af 900-tallet,⁴⁵ sammen med den eneste mønt blandt fundene – en Hedebyhalvbrakteat, der kun er forekommet i fund fra tiden 990–1010,⁴⁶ udgør de grundlaget for dateringen til omkring år 1000.

I 1949 kom det, som var tænkt som en foreløbig, men hidtil er forblevet den eneste publikation om Aggersborg.⁴⁷ Dateringssituationen svarer til Nørlunds i 1938, fundene giver et ret forvirret billede skabt af de summariske udgravninger og levnene fra tidligere bebyggelse på stedet. Det er atter en mønt, der henført til Otto d 3 (996–1002) angiver dateringsrammen. Det vigtigste ledespør

for C. G. Schultz var dog borgens påståede bulværkskonstruktion: "Dette træk peger afgjort frem mod middelalderen" var konklusionen.⁴⁸

I 1960'erne var dateringssituationen anderledes gunstig, der var nu frembragt et sammenligningsgrundlag mellem fire ensartede borganlæg. I årene 1951–1963 blev Fyrkat udgravet,⁴⁹ og ved prøvegravninger på Nonnebakken i 1953 påvist endnu en af disse specielle borgtyper.⁵⁰ En kortfattet gennemgang af det arkæologiske dateringsgrundlag blev givet af Olaf Olsen i 1962.⁵¹ Han afviste her Schultz' påstand om middelaldertræk på Aggersborg ved påvisning af overensstemmelse mellem Fyrkats og Aggerborgs trækonstruktioner.⁵² De senere års udgravninger af vikingetidens bopladser har godtgjort, at bulværk og beslægtede konstruktionsformer var almindeligt benyttet ihvertfald i Jylland.⁵³ Forskellen mellem Trelleborghusenes byggeskik og de jyske vikingeborges er blevet forklaret med lokale traditioner i de respektive landsdele.⁵⁴ Olaf Olsens datering måtte nødvendigvis bygge på et uhyre sparsomt snævert daterbart fundmateriale. Det drejer sig om de to nævnte mønter plus et hængesmykke og et bronzespænde (dateret til omkring år 1000) fra Fyrkat. Endelig blev tre skattefund, der tidligere var gjort på Nonnebakkens område, tillagt vikingeborgens funktionsperiode. De er publiceret i Roar Skovmands afhandling om danske skattefund.⁵⁵ To af fundene indeholdt 23 brudstykker af kufisk mønt, 9 Hedebyhalvbrakteater og en Otto d 1 mønt (936–974), sammen med fundet af en arming og et filigrant-spænde peger disse på tiden efter 970 og falder således fint i tråd med Nørlunds datering. I 1962 blev konklusionen da, at en "arkæologisk datering af deres [borgenes] grundlæggelse til tiden mellem 970 og 1020 ikke kan være uforsvarlig."⁵⁶

Først i 1977 er denne dateringsramme blevet anfægtet af Else Roesdahl, der på basis af en indgående analyse af oldsagsmaterialet på Fyrkat og en prisværdig komparativ undersøgelse af paralleller og oprindelsessituation, konkluderer, at "borgen må være bygget mellem ca 950 og 990, og intet tyder på, at den var i brug efter år 1000".⁵⁷ Udover den typologiske bestemmelse af smykker, perler og enkelte våben (økser og spydspidser) samt en konstatering af den totale "mangel på fund, der helt eller fortrinsvis tilhører tiden lige omkring år 1000 og fremefter",⁵⁸ beror hendes datering på et møntfund, som Olaf Olsen tilsyneladende ikke kendte i 1962, nemlig en dansk mønt af yngre karolinsk type benyttet i det meste af det 10. årh (slutmønt ca 990).⁵⁹ Hendes datering har således betydet, at borgenes benyttelsesperiode er blevet yderligere indskrænket; "men om det f ex er 5, 10 eller 30 år er uvist".⁶⁰

På Fyrkat er det endnu ikke lykkedes at finde træ, der egner sig til en dendrokronologisk datering.⁶¹ Det har derfor været imødeset med spænding, hvad Tage E Christiansens dendrokronologiske dateringsforsøg af brotømmer fra Trelleborg ville bringe af nyt. Ikke uden triumf kunne Christiansen i efteråret 1979 på et symposium i anledning af Københavns universitets 500-års jubilæum meddele at 25 af ialt 36 træfund nu var dateret: Alle stykker stammede fra træer fældet mellem august 980 og april 981.⁶² Med andre ord anlæggelsen af Trelleborg kan med stor sandsynlighed fastsættes til 980–981.

Der er god grund til at slå fast, at “ved dendrokronologiens hjælp er det nu afsløret, at der i Haralds regeringstid er foregået en byggeaktivitet af helt forbløffende omfang”: Store dele af Dannevirke, broen over Ravning Enge, Kanhave kanalen på Samsø, Jelling komplekset samt Nonnebakken, Fyrkat, Aggersborg og Trelleborg.⁶³ Det må dog ikke glemmes, at der på borgenes anlæggelsestidspunkt levede en anden driftig herre, der måske allerede da havde fået eller tiltaget sig kongenavn: Haralds søn, Svend Tveskæg.⁶⁴

Svend Tveskæg, England og lejrteorien

Den arkæologiske datering er basis for det metodiske studium af borgene. For at kunne sætte dem ind i en historisk sammenhæng må en præcis datering kræves, der har været en udpræget tendens blandt mange forskere til at gøre det omvendte: at lade den historiske vurdering bestemme dateringen. Historiografisk må vi arbejde med 3 på hinanden følgende dateringsrammer: 1. Den af Nørlund i 1948 forslåede datering af borgenes funktion til mellem 950 og 1050. 2. Olaf Olsens reduktion til tiden mellem 970 og 1020, og endelig 3. den dendrokronologiske påvisning af, at træfældningen med henblik på anlæggelsen af Trelleborg var begyndt 980–981.⁶⁵ Lægger man til sidstnævnte datering Else Roesdahls på oldsagsmaterialet baserede datering af Fyrkat, bliver borgenes funktionstid her begrænset til ca 980–1000.

Spørgsmålet man må stille sig bliver da: hvilke historiske begivenheder og udviklingstendenser inden for dateringsrammen kan med nogen rimelig begrundelse kædes til borgene? Altså en påvisning af de muligheder, der indgår i den centrale problemstilling: Hvem anlagde borgene og hvad var deres formål?

En del historikere har fastslået borgenes funktion og tilhørsforhold ud fra en bestemt historisk begivenhed, som tidligere har været en gåde for dem, der opfattede Norden som et fattigt sørøversamfund, nemlig Svend Tveskægs erobring af England i 1013. Erobringen blev af den ældre forskning beskrevet som en følge af den engelske konges rådvildhed⁶⁶ og “angelsaxernes eksempel-løse fejghed”.⁶⁷ Det var den eneste rimelige forklaring, man kunne give på de “spredte og uorganiserede vikingeskarers erobring af England”. Erik Arup brød afgørende med denne forklaring: Det var stadig sørøvere og udvandrere, men organiseret i en hær, “en selvstændig, levende organisme, uafhængig af land og nationalitet”. Kong Svend var “den store organisator, der forstod sin tid og hærens mål”, kort sagt, “Svend satte vikingekrigen i system”.⁶⁸ Umiddelbart syntes trelleborgene skabt til at underbygge Arups tese om organisationen bag Englands erobring. Nørlunds vurdering af Trelleborgs formål er da også en direkte videreførelse af Arups “digtning over kilderne”. I redegørelsen for Trelleborgs militære formål afviser Nørlund, at det var en forsvarsborg eller en erobrers tvangsborg, og han peger i stedet på borgen som et “rigsanliggende”, “en uddannelseslejr og vinterkvarter for Vestsjællands

eventyrlystne ungdom”, og bag dette ses organisatorhånden, der ledede erobringen af England, Svend Tveskæg.⁶⁹

En meget stor del af den senere forskning, der ønskede kongenavn på anlæggene, har haft uhyre svært ved at løsrive sig fra denne årsagssammenhæng. Der har været en magisk tiltrækningskraft ved kong Svend, den organiserede erobring af England og borgenes formål. Når Vilh La Cour i sine “Danevirkestudier” (1951) præciserer, at formålet med disse studier er at undersøge “sammenhængen mellem de historisk kendte begivenheder. . . og de bevarede monumenter”,⁷⁰ må Trelleborg uvægerligt blive et anlæg, kong Svend er blevet inspireret til under sine kampe i England.⁷¹ Dette er ganske vist en lidt omvendt vurdering af forbindelsen mellem Englands erobring og Trelleborg; men i hans to senere værker bliver tesen skarpere formuleret: I “Danske voldsteder” (1963): “Typen var skabt under en magtfuld konge – Svend Tveskæg”,⁷² og borgene har “fungeret som kaserner og træningslejre; indtil målet hinsides havet var nået”.⁷³ Endelig i afsnittet om trelleborgene i “Danske borganlæg” (1972) lyder overskriften kort og godt: “Kong Svends lejrborge”.⁷⁴ En overskrift der fastslår både funktion, bygherre og datering. I dag er næppe mange historikere – som LaCour i 1951 – besjælet af den faste overbevisning om, at det lykkedes, “at sejle den endelige sandhed så nær som det samlede materiale gør det muligt”.⁷⁵ Ret beset er han nærmest sejlet udenom.

I kontrast til den positivistiske optimisme står den mere moderne kildekritiske historiker, der advarer mod arkæologens “temptation to make precise what should be left imprecise and to present tentative hypotheses as though they were established facts”.⁷⁶ Kritisk orienterede historikere som P H Sawyer og Lauritz Weibull var de første til at vende sig mod Svend Tveskæg-teorien og den deraf følgende historiske datering af trelleborgene, men konfronteret med de arkæologiske resultater har deres standpunkter ikke vundet den store udbredelse. Vi har en sjælden lejlighed til at se betydningen af indsnævringen i dateringen hos Sawyer. I sin første udgave af “The Age of the Vikings” (1962) nægter han principielt at hæfte nogen bestemt historisk datering endsige noget navn og dermed formål på borgene.⁷⁷ Baggrunden for ikke at datere borgene nærmere end intervallet 950–1050 synes dog at være mere end et kildekritisk forbehold. Det har tværtimod været et spørgsmål om at opretholde et af bogens hovedsyn, nemlig nedvurderingen af nordboernes styrke og kulturelle betydning i England. Denne idé kunne let blive svækket, hvis trelleborgene blev kædet sammen med Englands erobring, som en datering til Svends regeringstid jo havde vist sig at betyde. I anden udgave af bogen (1971) accepterer han Olaf Olsens snævrere arkæologisk baserede datering,⁷⁸ og det betyder da for Sawyer “important changes in the discussion of the armies that attacked Ethelred’s England”.⁷⁹

Ligeledes L Weibulls løse datering af Trelleborg i anmeldelsen af Nørlunds værk synes mere betinget af hans hypotese end af kildekritiske hensyn. Når han påstår, at fundene “hänvisar ganska säkert till århundradet 950–1050 eller något efter”,⁸⁰ så er det for at føre borgene hen til påståede storhøvdinge, der

hærgede et endnu ikke samlet rige på Svend Estridsens tid. At han har set bort fra Aggersborg, når det gjaldt bygherre, men til gengæld har lagt vægt på C G Schultz's udsagn om middelalderpræget ved samme borg er evident.⁸¹

Allerede de gæve vikinger, som vi møder dem i sagaerne, havde det som bekendt med at give skåltaler (hyldestkvad) og udtrykke deres tanker – dog ikke altid med lige stort held –, når tegn på agtværdig alder skulle prises. En af vore dages fremste kendere af vikingetidens samfund – hentet fra udgravninger over hele landet – har på inspirerende vis overtaget den fra forfædrene nedarvede tradition.⁸²

Nu har Olaf Olsen jo altid stået i spidsen for den hær, der har forsvaret tilskrivningen af trelleborgene til Svend Tveskægs Englandstog;⁸³ med dateringen af påbegyndelsen af Trelleborg til 980–981 skulle man umiddelbart tro, at den tappert gennemførte kamp for Svend måtte opgives, da Harald normalt antages for først at være død mellem 985 og 987.⁸⁴ Men nej, Olaf Olsen har endnu en trumf i baghånden: de sene skriftlige kilders usikre angivelse af Haralds regeringsperiode kombineret med to ofte diskuterede runestens meddelelser om (kong) Svends angreb på Hedeby.⁸⁵ Efter først at have fået dræbt Harald før 980 ved nogle højst betænkelige udregninger for Haralds regeringstid baseret på Adam af Bremens placering af Gorm som konge i Danmark i 934 og ca. – angivelsen af Haralds regeringstid til 50 år, bliver Olaf Olsens næste punkt at sammenkæde runestenenens vidnesbyrd om en Svend, der belejrede Hedeby med den danske generobring af grænselandet og hæertoget til Holsten i 982–983, der ellers normalt LaCour undtaget har været tilskrevet Harald.⁸⁶ Alt i alt havde Svends vikingehær iflg. Olaf Olsen nogle overordenlig travle år efter Haralds (formodede) død. I 980 kunne de således passende have sunget sidste vers af en sang, der blev skrevet 900 år senere: Hurtige som de var disse vikinger i Olaf Olsens regie, fik de både tid til at lade falde, hvad ikke kunne stå i Southampton, og rejse en bygning som Trelleborg i et og samme år.⁸⁷ Deres motto dette år må simpelt hen have været: “Til arbejdet! Liv eller død!”

Imidlertid må det påpeges, at Olaf Olsens regnestykke på Haralds ca. 50 år lange regeringstid ganske vilkårligt tager udgangspunkt i en magtovertagelse omkring 935; men der er intet belæg for, at Harald har overtaget tronen allerede året efter den tyske kejser Henrik d. 1's krigstog mod Gorm i 934. Først 948 kan vi med nogenlunde sikkerhed godtgøre, at Harald sad alene på tronen.⁸⁸ Ganske vist parallelliserer Adam af Bremen Haralds regeringstid med biskop Adeldags lederskab af Hamburgstiftet (937–988); men når Adams meddelelser vedr. slutårene for Haralds tid ikke tages for gode varer af Olaf Olsen, siger det sig selv, at det er yderst betænkeligt samtidigt at godtage dem ved begyndelsestidspunktet. Historisk som runologisk betragtet er der intet i vejen for, at de to Haddebysten hentyder til en evt. belejring af Hedeby i 983 under ledelse af Svend Tveskæg;⁸⁹ men det udelukker ikke uden videre, at Harald endnu var ved magten: 1. At føre kongenavn var ikke ensbetydende med den rigsudøvende magt, men et spørgsmål om slægt.⁹⁰ Harald kunne godt sidde et andet sted i riget og være den egentlige beslutningstager. (Han kunne

selvfølgelig også være den Svend belejrede ved Hedeby, efter først at være blevet angrebet og fordrevet fra Trelleborg og Fyrkat). 2. Ingen af runestenene meddeler utvetydigt, at Svend selv "sad" ved Hedeby, og kun den ene (Haddeby 3) benævner ham som konge.⁹¹ 3. Kildekritisk set kan året 983 kun forblive én blandt flere hypotetiske muligheder for Svends angreb på byen. Man kan således ikke i samme åndedrag afvise muligheden for, at Svend senere under den igangværende erobring af England vendte hjem (hvad han jo ihvertfald gjorde før Svold-slaget) og underlagde sig et frafaldent Hedeby i fremmedes hænder,⁹² og samtidig med Olaf Olsen fastslå, at "det var Svend Tveskæg, der i 983 erobrede Hedeby".⁹³

Det foregående skal kun tjene til at vise, hvor hurtigt diskussionen om trelleborgenes datering og funktion er blevet afsporet, når man har taget udgangspunkt i vor højst mangelfulde viden om 900-tallets politiske historie.⁹⁴ Fremgangsmåden ved efterprøvelsen af Svend Tveskæg-teorien bør være en systematisk overvejelse af de træk, der peger for og imod den, tre overordnede aspekter må indrages i vurderingen: borgenes bygherre, borgenes geografiske placering og deres indre præg.

Initiativet bag trelleborgene: Bygherren

Med enkelte undtagelser er der i dag udfra den betragtning, at de fire anlægs ensartethed kun kan skyldes samme bygherre, opnået enighed om, at den eneste sandsynlige magt, der havde midler til at opføre et sådant storprojekt, var kongemagten.⁹⁵

Nørlund havde ikke mulighed for sammenligning mellem flere borge; alligevel anså han allerede under udgravningen Trelleborg som vidnesbyrd om disciplin og hirdtugt, et byggeforetagende skabt "under een mands vilje".⁹⁶ Dette standpunkt uddybede han i den endelige Trelleborgpublikation: Borg-anlægget var alt for omfattende til at være en dansk eller fremmed høvdinges røverborg. Manden bag anlægget måtte være Svend Tveskæg, Englands erobrere, og Trelleborg fremstår som "en statsaktion, et led i en større plan".⁹⁷

L Weibull forsøgte som nævnt at anlægge et andet syn på bygherreproblematikken. I en tvedtelt hypotese påstod han, at borgene hørte hjemme i brydningstiden mellem kongemagt og høvdingedømme. Det var muligt, at danerkongen stod bag anlæggelsen, men mest sandsynligt var borgene vidnesbyrd, om "de høvdingar som med sina flottor och sitt manskap ännu i Svend Estridsens tid dominerade de danske farvattnen".⁹⁸ Med de fire borge som en realitet og en datering, der peger på tiden før Svend Estridsen, må man vende det om og konstatere, at det er mere sandsynligt, at det var kongemagten, der byggede borgene, og anse høvdingetesen som supposition. I 1957, da alle fire borge var kendt, gav Johan Larsen denne høvdingeteori navne ved af hæfte tre kendte stormandsslægter i højmiddelalderen fra hver sin landsdel på de tilsvarende borge; men "disse synspunkter må", som J Larsen selv udtrykker det, "gå for hvad de kan", og det er vist ikke så meget.⁹⁹

Det er klart, at det initiativ, der har stået bag anlæggene, nødvendigvis har behersket området omkring de fire borge på opførelsestidspunktet. Denne magt må have rådet over en betydelig kapital, arbejdskraft og tekniske eksperter, forudsætningen for byggeriet har endvidere været bygherrens besiddelse af ret udstrakte skovområder, der af transporthensyn må have ligget nogenlunde nærved.¹⁰⁰ Opførelsen af disse anlæg må være gennemført i løbet af ganske få år.¹⁰¹ Anlæggenes dimensioner vidner om en stor arbejdskraftsreserve og den geometriske plan om rådighed over en eller flere professionelle arkitekter. Kun kongemagten=centralmagten enten etableret eller i etableringsfasen har besiddet disse for anlæggene så afgørende ressourcer.

I 1962 pegede Olaf Olsen på danegælden som den finansielle forudsætning for borgene ud fra den betragtning, at kongemagten ikke under normale omstændigheder havde de enorme midler til opførelsen af borgene til sin rådighed. Vurderingen er en ganske typisk følge af den gamle tese om et fattigt Norden uden egne midler blandet sammen med teorien om Englands erobring i konklusionen, at "England så at sige kom til at betale sin egen erobring". "De fire borge står da som vidnesbyrd om den vældige magt, som de heldige togter gav kong Svend".¹⁰² På engelsk er det blevet til, at "the four camps were the product of a known and consistent policy of warfare and profit overseas. . . to attack the unhappy country was to be paid to go away, and to be paid to go away kept your army in being till you attacked again".¹⁰³

Disse hypoteser må vendes om: Trelleborgene er produkter af den økonomiske vækst der prægede vikingetidens Norden og ikke omvendt. Anlæg som det tidlige Dannevirke og trelleborgene er tegn på henholdsvis indledningen og kulminationen på denne højkonjunktur, og de konkrete vidnesbyrd om kapital, disciplin og organisation er igen en forudsætning for forståelsen af Englands erobring.¹⁰⁴ Undtages nomadefolkene gives der vist heller ikke mange historiske eksempler på, at et kapitalfattigt land har været istand til at underlægge sig områder, der som England, hvis vi skal tro krønikerne, havde ret betydelige midler. At tolke den angel-saxiske krønikes meddelser om Svends systematiske plyndring af England som den økonomiske baggrund for trelleborgene, må nok siges at være en noget vilkårlig sammenblanding af årsags- og virkningsforholdet.¹⁰⁵

Når borgenes finansielle forudsætninger altid har voldt Olaf Olsen problemer, skyldes det netop negligeringen af det internationale økonomiske perspektiv om en mere fredelig økonomisk vækst. Endnu i 1977 drages "den konklusion, at opførelsen af borgene skete i en periode, hvor kongemagten havde ekstraordinært store indtægter".¹⁰⁶ Nu er "periode" jo et relativt begreb, men når det samtidigt fastslåes, at kongens indtægter var begrænset til små faste afgifter fra de få eksisterende byer samt indtægterne fra kongens ejendom, bliver trelleborgenes vidnesbyrd om økonomisk potentiel stillet i alt for skarp kontrast til et decentraliseret, økonomisk svagt udviklet vikingetidssamfund med få kongelig indtjeningsmuligheder. Der var givetvis en profittabel mulighed under højkonjunktoren, som kongemagten meget nødtigt lod sin næse gå

forbi, nemlig voldsmonopolet, også kaldet beskyttelse, uden hvilken en i forvejen farefuld fjernhandel ikke kunne trives, her kunne kongemagten hente betydelige indtægter.¹⁰⁷ Opnåelse af dette voldsmonopol krævede både aktiv kamp mod eventuelle konkurrerende monopoler såsom tronprætenderne og anlæggelse af strategisk beliggende tvangs-, service- og administrationscentre.

Ser vi på borgene enkeltvis, er der flere træk, der peger på kongemagtens geografiske tilknytning til områderne omkring borgene i 1000-tallet. Knud d stores decentraliserede møntprägning fandt sted både i Odense, Slagelse og i Limfjordsområdet (Ørbæk) plus ti andre pladser rundtom i riget.¹⁰⁸ Alle møntcentre synes at have været vigtige stiftshovedsteder.¹⁰⁹ Men for de tre nævnte lokaliteter gælder, imodsætning til f ex Lund, Roskilde, Ribe og Ålborg, at de tilsyneladende igen ophørte med møntprägningen ved udgangen af 1000-tallet.¹¹⁰ Det forbigående opsving i disse steders betydning svarer til borganlæggenes fremvækst og korte levetid, uden at der dog er nogen kronologisk forbindelse mellem de to ting, andet end at man kan påpege, at vidnesbyrdene om ufred og en vis ustabilitet (trelleborgene) følges af vidnesbyrd om stabilitet (møntprägning) i de samme landsdele.¹¹¹ At møntprægningsstederne kan føres hen til de samme områder som borgene (Fyrkat undtaget) er selv sagt ikke noget bevis på kongemagtens besiddelse af dem. Betydningen ligger i påvisningen af 1000-tallets centralmagts forbindelse med stederne.

For Aggersborgs vedkommende besidder vi den eneste skriftlige kilde fra tidlig middelalder, der direkte omtaler én af borgene, nemlig Ælnoths beretning fra 1120-erne om vendelboernes angreb på og ødelæggelse af kongsborgen Aggersborg i 1086.¹¹² Det er langt fra nogen beretning, man kan lægge til grund for en tolkning af borgens udseende på trods af mange enkeltheder. Beskrivelsen af Aggersborg er da også nærmere et alment billede af kongsgårdene på kong Niels' tid, der omtales f ex en "Kongshal" (Atria), altså en bygning der udskiller sig fra de øvrige ved en eller anden form for særpræg, og således dårligt stemmer overens med vikingeborgens ensartede bygninger. Ælnoths fremhævelse af borgen, som "ad locum, qui nunc usque secundum ueteres Acresburh (id est: Urbs-agri) dicitur",¹¹³ viser måske en eller anden form for tradition tilknyttet til borgen. Aggersborg er under alle omstændigheder den eneste af borgene, vi i dag med nogenlunde sikkerhed kan sige besidder sit oprindelige navn. Det er med rette blevet fremhævet, at Ælnoths borganlæg næppe var vikingelejren, men en tidlig kongelig middelalderborg.¹¹⁴

Den senere kongemagts tilknytning til borgområderne er som bevisførelse ikke meget værd; men sat sammen med de fire ensartede anlæg fortæller det entydigt hvilken magt, der stod bag disse anlæg. Dette kan dog ikke i sig selv forklare os til hvilken historisk situation, borgene var bestemt.

Borgenes beliggenhed

Det relevante spørgsmål bliver da, hvilken forbindelse er der mellem borgenes placering og deres formål? – Alle fire borge ligger i umiddelbar nærhed af vandveje, og der synes at være en klar forbindelse mellem borganlæggenes og

søen. Det har fået de varmeste fortalere for lejrteorien til at forudsætte, at man kunne sejle frem til borgene med Englandsflåden.

Den geologiske undersøgelse af naturforholdene omkring Trelleborg giver et udgangspunkt for en nærmere vurdering af besejlingsmulighederne til borgen.¹¹⁵ Trelleborg er placeret med vestsiden "skubbet" ud i et sumpet moseareal, det har derfor været nødvendigt for anlæggerne at opfylde og planere under borgens vestside.¹¹⁶ Området gennemskæres af de umiddelbart udenfor vestporten sammenløbende åer, Tudeå og Vårbyå, der derfra sammen i en ådal løber ud i Storebælt, oprindelig en bugtet strækning på ca 5 km. Står man på voldanlægget og ser ud over det sumpede moseareal, som ådalen vest for Trelleborg i dag består af, er det ganske vanskeligt at forestille sig vikingetidens langskibe ankre op ved Trelleborg; men historikerens mangel på geologiske kundskaber gør det vanskeligt at sige noget bestemt om, hvorledes forholdene var for 1000 år siden. Det er vel også det, der er baggrunden for, at så mange villigt har accepteret og endda udvidet mulighederne for direkte besejling til borgene, efter Knud Jessen antog, "at dalen op til voldstedet, der tidligere var en fjord, har været sejlbare, da Trelleborg blev anlagt og var i brug".¹¹⁷

Historikernes brug af denne antagelse er et udmærket eksempel på, at "forskere fra en disciplin verificerer muligheder fra egen forskning med opfattelser fra andre forskningsgrene, der godtages som sikre resultater, skønt de faktisk kun er arbejdshypoteser".¹¹⁸ Nørlund fulgte Jessen op ved at konstatere, at man, ad de fra erosionsrender dannede åer, kunne sejle i mindre både og slæbe langskibe op til borgen.¹¹⁹ Brøndsted går et skridt videre ved at kalde borgen "en flådebase".¹²⁰ Hans begrundelse hviler åbenbart på den fra Nørlund lånte antagelse, at hver husbygning svarede til en skibsbesætning.¹²¹ Det ville jo være praktisk med princippet: hvert hus sit skib, men noget arkæologisk belæg derfor kan ikke anføres; tværtimod har udgravningerne på Fyrkat vist, at kun få (3-4) af husene dér har været brugbare til beboelse i større omfang.¹²² Ville en fornyet udgravning af Trelleborg give et lignende resultat?¹²³

Trelleborgs placering ved åerne nær Storebælt indikerer naturligvis en eller anden sammenhæng, men at konstatere, at borgens forbindelse med havet udgøres af "two navigable streams"¹²⁴ og at man kunnet sejle frem til dens "umiddelbare nærhed"¹²⁵, er dog for langt at gå på de foreliggende oplysninger, som også Tage E Christiansens behandling af de geologiske vidnesbyrd har vist: Han fastslår, at Jessens spredte stikprøver af vanddybden i Tudeå, der oven i købet kun viste en ringe vanddybde, ikke kan danne basis for en vurdering af sejlmulighederne. En systematisk undersøgelse af hele åløbet må kræves, før vi kan tage en klar stilling til dette spørgsmål.¹²⁶

Både Nonnebakken og Fyrkat er placeret ved bunden af dybe fjordarme, men dog begge så langt fra fjorden, at selve forbindelsen udgøres af smalle, bugtede åer som ved Trelleborg. Odenseå's løb fra Nonnebakken ud til fjorden er en ca 7-8 kilometers strækning, og det er da evident rigtigt, at "navigations-

forholdene var så vanskelige, at et større antal skibe ikke på eengang kunne indlede et overraskende angreb på borgen";¹²⁷ men det er ligeså evident, at ingen skipper på et normalt søgående fartøj ville forsøge at sejle længere end til bunden af Odense fjord, med eller uden overraskelser.

Fyrkats placering på et næs i en sumpet ådal svarer ret nøje til Trelleborgs.¹²⁸ Beliggenheden betød, at heller ikke Fyrkat var "i fare for overraskelsesangreb fra søen".¹²⁹ Som ved Trelleborg har det været nødvendigt at opfylde og planere jorden før anlæggelsen.¹³⁰ "Bygmesterens pedanteri" og/eller defensive hensyn synes afgjort at have spillet større rolle end aggressive maritime formål. Olaf Olsen mente tidligere, at "det smalle, lavvandede åløb nok lod sig anvende af trafikken til og fra borgen".¹³¹ Et synspunkt han senere har revideret til, at "skibe fra borgene (hvis [åerne] overhovedet kunne besejles) ikke kunne nå frem til de vigtige sejlløbet uden betydelig forsinkelse".¹³²

Aggersborg adskiller sig jo bekendt i størrelse fra de tre andre borge; men også dens placering ca 300 m fra den nuværende Limfjordsbred giver en anden profil. Området ca 50 m syd for borgen og ned til kysten udgøres i dag af en sump. Dette førte til, at P Hauberg ved en opmåling i 1906 anså anlægget for at være en halvkredsvold (som Hedebyvolden) ud mod fjorden, som altså skulle have løbet langs borgen.¹³³ Det skulle jo siden vise sig, at anlægget var "et nyt Trelleborg". Det ændrede dog ikke muligheden for, at de ca 250 m sump i vikingetiden var en del af fjorden, og at man således har kunnet sejle lige op til borgen. At der har været et bestemt formål med at placere Aggersborg nøjagtigt på dette sted, beviser fundene fra en bebyggelse, som er blevet nedlagt for at give plads til borgen.¹³⁴ Det kunne være et spørgsmål om beskyttelse af skibene, der har dikteret placeringen, den direkte udfor Aggersborg beliggende ø, Borreholm, giver i hvert fald noget læ for skibe ankrete op ved borgen. Den samme beskyttelse som skibe i bunden af Mariager- og Odensefjord har haft, og som den forsvundne Skibholm-havn kunne tænkes at have ydet ved Trelleborg.¹³⁵

Helhedsbilledet der tegner sig er en klar forbindelse med havet og vandløbene; men spørgsmålet er, om placeringen af borgene i forhold til søen ikke er rent defensivt betinget. Var det virkelig nødvendigt at nedlægge en hel landsby for at anlægge Aggersborg – og måske også Trelleborg¹³⁶ – på netop dette sted? En "træningslejr" kunne vel ligeså godt placeres 500 m længere oppe eller nede ad Limfjorden. Både på Fyrkat og Trelleborg har anlæggerne måtte opfylde og planere terrænet før bygningen af borgene. Ved Trelleborg kunne man have anlagt borgen ca 50–100 m mere østligt og derved sluppet for det vanskelige opfyldningsarbejde. Intet i disse anlæg tyder på, at man har villet gøre det nærmere for sig selv.

Trelleborgs hovedudgang, forborg og voldgrav er vendt mod landsiden (ligesom den faste "ekstra" bro mellem øst og sydporten). Man må forestille sig, at de to åer ved Trelleborg har udgjort de defensive elementer i nord- og vestsiden som en slags ekstra voldgrav. Odenseå's forhold til Nonnebakken, Aggersborgs placering i læ af øen Borreholm og endelig Fyrkat midt i et

vanskeligt tilgængeligt sumpområde, med voldgrav og vestporten, i trafikalt henseende den eneste anvendelige udgang, orienteret mod landsiden¹³⁷, kan forklares på lignende måde. At borgene ligger i nærheden af vandet er naturligt, uden at de behøver at være “flådebaser”: hvilke vikingetidsanlæg lå ikke i nærheden af søen? – Skulle man undre sig over borgenes placering, må det snarere være, at Trelleborg, Fyrkat og Nonnebakken ligger så langt fra det åbne, farbare vand. Borgenes beliggenhed synes klart dikteret af defensive krav.

Hermed kan konkluderes, at borgenes placering ikke vidner om noget aggressivt formål rettet mod søen. På den anden side må heller ikke overses, at fjordarmene efter den norrøne tradition var samlingssteder for ledingsflåden, om Limfjorden ved vi, at den mere end én gang – senest 1085 – var samlingssted for en ledningsflåde. At man ikke har kunnet sejle helt op til de tre borge behøver altså ikke at betyde, at man må afvise lejrteorien. Men under alle omstændigheder har det næppe været muligt at sejle op til borgene med skibe af den størrelse, vi f. ex. ser i Skuldelevfundets vrage 1, 2, 3 og 5. Vrage 6 derimod, det ubestemmelige fartøj af ringe størrelse, har sikkert nok kunne fungere som transportskib på åerne til og fra borgene. Som påvist, har det sandsynligvis været beregnet til at stige frem og som sådant egnet til sejlads på smalle, lavvandede åløb.¹³⁸

Borgenes indre præg

Ved en umiddelbar betragtning synes borgene at have et klart militærisk præg og dermed formål. De er vidnesbyrd om en veludviklet organisation, disciplin og teknik. På den baggrund tolkede Nørlund Trelleborg som et sjællandsk Jomsborg, “mageløst befæstet, hvor den raske ungdom under tugt og faste ordensregler uddannedes til krigerhåndværket og til de barske farter over havene”.¹³⁹

Olaf Olsen og Vilh LaCour har siden uddybet Nørlunds velformulerede tolkning nærmere ved at hævde, at borgene fungerede som “kaserner og træningslejre, indtil målet hinsides havet var nået”¹⁴⁰, og at disse borge var “utænelige uden de 20 års krig i England”.¹⁴¹ Men billedet af Jomsborgs professionelle ligestillede krigerverden, uden plads til kvinder og børn, forstyrres af flere arkæologiske vidnesbyrd.

Nørlund antog, at hvert hus var beregnet til at rumme en skibsbesætning på 75 mand.¹⁴² Siden da er adskillige mere eller mindre dubiøse beregninger af borgenes samlede mandskabskapacitet fremkommet.¹⁴³ Efter at vikingeskibene i Roskilde fjord var blevet fremdraget, blev trelleborgenes sovepladser således i takt med vor nye viden om datidens skibskapacitet reduceret til “ca 50 mand pr. hus, hvilket svarer nogenlunde til hvad et krigsskib kunne rumme”.¹⁴⁴ At bestemme husenes indbyggertal ud fra borgenes påståede

funktion er dog metodisk set en lidet frugtbar vej. Som nævnt har Else Roesdahl påvist, at langt fra alle husene på Fyrkat kan have tjent til beboelse.¹⁴⁵ I 4 af de udgravede huse er der ikke fundet spor af ildsteder, og selv om arnen måske er blevet fjernet,¹⁴⁶ har de dog noget af deres levetid tjent et andet formål end beboelse. Man har tænkt sig, at deres funktion svarede til forborghusenes på Trelleborg, altså magasiner eller lign. Af de 8 resterende huse med arnesteder, må mindst 3/4 af dem have fungeret som værksteder med et dertil afpasset antal beboere. 2(1) andre huses formål har ikke været bestemt, men bærer iflg Roesdahl ikke præg af at skulle have tjent til beboelse i større omfang.¹⁴⁷ Skal vi føre dette billede over på den 1/4 af borgen, der ikke er udgravet, kan vi altså lægge 1 beboelseshus til de udgravede 3.

Det er klart, at en beregning af borgenes beboerantal, på grundlag af det materiale vi besidder, må bero på et meget usikkert skøn. Et absolut maksimumtal på 60 personer pr hus må være realistisk. Det vil altså sige, at Fyrkats 4 beboelseshuse kan have haft ca 240 beboere. Værkstederne kan muligvis have rummet 20 individer pr hus, hvilket – medregnet den ikke udgravede del og de ubestemmelige huse – giver ialt 160 beboere. Altså en samlet besætning på ca 400 mennesker. Fører vi dette tal over på de andre borge (stadig som et illustrerende eksperiment) kan vi, efter udregningsprincipper der er opstillet af Olaf Olsen og videreført af mange andre,¹⁴⁸ nå frem til et resultat, der er ganske anderledes end deres; nemlig en samlet besætning for de fire borge på 2400 eller snarere mindre. Selvom Olaf Olsen ikke længere vil gå ind på numeriske kalkulationer omkring borgenes beboerantal, er hans hovedargument for lejrteorien dog stadig, “at den umiddelbart forklarer den store mandskabsstyrke i borgene”.¹⁴⁹

Disse individer var dog langt fra alle kampduelige mænd. Nørlund fastslog, at Trelleborgfundet er et typisk bopladsfund, og dette har siden kunne overføres til de to andre udgravede borge.¹⁵⁰ Det er ikke her pladsen at gå i enkeltheder om det arkæologiske oldsagsmateriale. Værktøj, høstredskaber, brændt korn, husgeråd, kvindesager, sammen med vidnesbyrdene fra gravpladserne på Trelleborg og Fyrkat om adskillige kvinde- og børnegrave taler deres tydelige sprog om et civilt liv inden for rammerne af et militært anlæg. Dette er vel ikke overraskende; men det reducerer Svend Tveskægs “Englands-hær” yderligere. Når så tilmed oldsagsmateriale – i stedet for at vidne om forbindelse med England – viser stor samhørighed med det baltiske område,¹⁵¹ forsvinder den arkæologiske forudsætning for lejr- og Englands-teorien.

Else Roesdahl har på det seneste, i modsætning til hendes 1969-artikel, hvor “uddannelse til kriger-håndværket var selve borgenes bestemmelse”,¹⁵² draget konsekvensen af sit materiale: Borgene kan nu (1977) “finde en naturlig plads i det politiske billede som baser for et nyt magtapparat i bredere forstand”.¹⁵³ Med andre ord: disse “prestige projekter” skulle tjene både som administrative, erhvervsmæssige og kongelige “magtcentre”.¹⁵⁴ Ændres verbet til, at borgene *kunne* anvendes til disse *funktioner*, men ikke nødvendigvis var bygget med

disse *formål* for øje, er vi på kildekritisk mere sikker grund. Under alle omstændigheder er Olaf Olsens afvisning af teorien om en kongelig centraladministration, på basis af vanskeligheder ved at forestille sig, "at kongefamilien ville tage til takke med et hus, der var som alle de andre",¹⁵⁵ ganske uacceptabel, udover at vi ikke kender meget til tidens klassesymboler, må denne kritik i så fald overføres til alle teorier, der knytter kongemagten til borgene.

På det foreliggende grundlag kan nu sammenfattende konstateres: 1. Bygherren må have været kongemagten. – 2. Borgenes placering er defensivt betinget. – 3. Borgenes indre præg er vidnesbyrd om en naturlig balance mellem militært og civilt liv. – Disse resultater medfører, 1. kongen bag udnyttelsen af anlæggene har været en af, eller begge de to regenter mellem 980 og 1000. – 2. Borgenes defensive karakter udelukker ikke, at de har kunnet fungere som opsamlingslejre for mindre flådestyrker i fjordene, eller et vinterkvarter, – 3. De arkæologiske vidnesbyrd kan ikke fortælle os, til hvilket formål borgene var bestemt, kun at de har været militæranlæg.

Svend Tveskæg-traditionen

Når en stor del af historikerne ud fra dette materiale alligevel har hævdet, at trelleborgene var Svend Tveskægs træningslejre for mandskabet til den hær og flåde, som skulle angribe England, skyldes dette således en bestemt tolkning af trelleborgenes mange tvetydige vidnesbyrd, lagt sammen med en psykologisk vurdering af Svend Tveskægs personlighed. Man har ment at finde beviset for Svends personlige evner i trelleborgene.

1800- 1900-tallets historikere har altid været kritiske overfor Adam af Bremens skildring af Svend Tveskæg: Hedningen, der fordriver sin fader, og derefter selv får den løn, der svarede til hans gerninger": fordrivelse fra land og rige, og endelig efter 2×7 års landsflygtighed Svends tilbagevenden til kristendommen og lønnen herfor, Norges og Englands underlæggelse.¹⁵⁶ Det er ikke pladsen her at komme ind på de kildekritiske problemer, der knytter sig til de ældre historiske beretninger om Svend Tveskæg;¹⁵⁷ men som Inge Skovgaard-Petersen fastslår om 10-1100-tallets historieskrivere har der "været en dramatisk appel i Svend Tveskægs livsforløb".¹⁵⁸ For vor tids historikere har appellen ikke været mindre dramatisk: Det billede de har skabt af kong Svend, og som trelleborgene tilsyneladende har bekræftet, er "en dygtig hærfører og en kraftig styrer",¹⁵⁹ der på det rette tidspunkt forstod, at det "store mål måtte være selve Englands erobring".¹⁶⁰ Denne erobring krævede, at han havde "en stærk og stabil kongemagt i Danmark som basis for sine flådeangreb".¹⁶¹ Det er ikke underligt, at forskerne har betragtet trelleborgene som det guddommelige forsøgs ønske om at verificere vurderingen af Svend Tveskæg.

I forspillet til erobringen af England skildres i "Gesta Cnutonis", hvordan Svend af sine rådgivere bliver ansporet til at angribe England, en tanke han

selv havde syslet med, og hvordan han med stort organisationstalent og disciplin samler en slagkraftig hær.¹⁶² Det billede vi i *Gesta Cnutonis* får af kongen, kunne være billedet af en sådan kraft og magtudfoldelse, der også har stået bag trelleborgenes opførelse. På denne måde kan borgene forklares, ikke som Svends hemmelige våben ved Englands erobring, men som vidnesbyrd om den effektive organisation og militære kultur, som England stod overfor i slutningen af 900-tallet, og som er baggrunden for erobringen i 1013. Borgenes vidnesbyrd om den magt, disciplin og teknik, centralmagten i Danmark rådede over ved vikingetidens slutning, står i skærende kontrast til det billede, vi får af den engelske hær i den angel-saxiske krønike: en decentraliseret, uorganiseret hær med svage ledere: “when the leader gives way, the whole army will be much hindered”.¹⁶³

Den ældre traditions karakteristikkere af Svend Tveskæg bærer i høj grad præg af at være “ideologiske skabeloner”.¹⁶⁴ Man skal således være yderst varsom med at bygge for meget på, at én historiker (Thietmar af Merseburg) omkring 1018 skildrer Svend som en voldshersker, der lod riget “stå åbent” for fjender;¹⁶⁵ medens en anden (St Omer munken) omkring 1040 beskriver kong Svend, som den lykkelige konge, der “denique cum nullo hostium incursum trepidum pacem in securitate ageret, periculi semper [memor] ac uelut instantis metuens id castris muniebat, quod hostibus, si adessent, nullatenus fortasse resisteret”.¹⁶⁶ Medens Thietmars udsagn vanskeligt forenes med trelleborgenes vidnesbyrd, har sidstnævnte beskrivelse ofte ledt tanken hen på borgene: lejren der befæstes på ethvert punkt, den professionelle hær, der ikke tillades slaphed, og hvis pligt er hengivenhed og troskab. Munkens ordvalg peger på en allerede eksisterende lejr, som Svend overtager og styrker mod en ikke navngivet fjende, for skønt Svend levede i fred, truede en fjende hans lejr. Er det mon den samme fjende, der har overdænget Trelleborgvolden med pileskud og sandsynligvis også brændt borgen af?

Trelleborgs defensive funktion har vi konkret arkæologisk belæg for. Nørlund påviste ved udgravningen, at alle fire porte havde været udsat for én eller flere brande, der tilsidst lukkede dem for bestandigt. At disse brande var vidnesbyrd om angreb på borgen, mente han pilespidserne i voldens frontside var bevis på.¹⁶⁷ Ligeledes Fyrkat er gået til grunde ved en brand, uden at den dog arkæologisk kan forbindes med et angreb.¹⁶⁸ Nørlund inddrog ikke angrebet i sin vurdering af borgens funktion. Tage E Christiansen har til gengæld lagt angrebet (ne) til grund for sin tese om *Gesta Cnutonis* fjende: “Fjenden var overalt. . . den danske kongemagts fjende var selve det danske folk”.¹⁶⁹ Hermed bliver trelleborgenes tillægsord ændret fra “træningslejr” til “tvangsborg”.

Centralisering og tvangsborge

Er der en sammenhæng mellem borgene og en rigssamling under en centralmagt? – “Den Harald der vandt sig al Danmark”.¹⁷⁰

Begrebet “Jelling-dynastiet” er en betegnelse skabt af senere tiders histo-

rikere, hvor stort et område der hørte under dets første konger, Gorm og Harald, er blandt de mange omddiskuterede spørgsmål, der knytter sig til dynastiet.¹⁷¹ Traditionelt er Hedeby og Danevirkeanlægget, hvoraf større dele nu er blevet dateret til 968,¹⁷² samt hærvejen op til Viborg blevet betragtet som dynastiets magtområde.

Haralds Jellingsten har, som rimeligt er, længe stået i centrum for vikingetidsforskningen. Indskriften frembyder som bekendt utroligt mange kildeproblemer og et tilsvarende antal diskussioner og tolkninger.¹⁷³ Tids- og indholdsmæssigt er det ikke urimeligt at søge en forbindelse mellem den store Jellingstens ordlyd og trelleborgene. En forudsætning for denne sammenkædning er, at trelleborgene må være nogenlunde samtidige med (eller endda have eksisteret før) Harald lod sit eftermæle udfærdige.

De fleste forskere, der har vurderet realiteterne bag ordlyden, har vendt blikket mod syd og konstateret, at vendingen "vandt sig al Danmark" hentyder til sejren over tyskerne i 983, der betød den endelige frigørelse fra den tyske dominans i 900-tallet, en politisk indflydelse som forskningen ganske vist ikke kan blive enige om omfanget af end sige datere varigheden. Passagen på Jellingstenen skulle således høre hjemme efter 983.¹⁷⁴ Metodisk noget betænkeligt har Vilh LaCour søgt at datere Haralds meddelelser til et tidspunkt, hvor der ifgl LaCour har været realiteter bag alle tre påstande på stenen. I skarp polemik med den førnævnte datering placerer han indskriften til 960'erne, hvor der sad en norsk lyd-konge, hvor Harald havde modtaget dåben, og hvor kongen havde løsrevet sig fra tysk indflydelse. I 980'erne derimod var Norge gået tabt, Harald truedes af en konflikt fra sin hedningsøn, og sejren over tyskerne og generhvervelsen af Hedeby 983 skyldtes Svend og ikke Harald.¹⁷⁵ Selvom stenen som anført af Curt Weibull var placeret ved alfar vej og derfor ikke kunne være rent praleri,¹⁷⁶ behøver den dog ikke nødvendigvis at melde om realiteter i nedfældningsøjeblikket, men blot påpege mindelsesværdige højdepunkter i Haralds liv. Mangen en god hedning blandt Svend Tveskægs "drenge" har sikkert siden passeret stenen uden at bekymre sig nævneværdigt om danernes påståede kristendom. Under alle omstændigheder er der mindst lige så meget, der taler for realiteter eller håb bag ordlyden i 980'erne: Trelleborgene og norske Hakon Jarls mulige deltagelse i 983-kampene falder udmærket i tråd med stenens to først tilskrevne attributer til Harald, og danskerne var sikkert hverken mere eller mindre kristne i 980'erne end i 960'erne, men derfor kunne man jo godt håbe for deres frelse.¹⁷⁷

Hvad enten man med A E Christensen og P V Glob vil anse den store Jellingsten som affattet i to tempi og altså se Haralds attributter som en senere tilføjelse,¹⁷⁸ eller med E. Molke anse stenen affattet i en fase som en kristen konges mindesmærke over sig selv og sine nu kristent begravede forældre,¹⁷⁹ synes den logiske konsekvens under alle omstændigheder at være en henføring af stenens inskription og kristendomssymboler til Haralds senere år omkring 980. Den sandsynlige overførelse af forældrenes lig fra gravhøjen (i det geometrisk konstruerede gravanlæg) til kirken, som nyligt påvist ved udgrav-

ningerne i Jelling kirke taler for en tidsfæstelse af den store Jellingsten til denne begivenhed.¹⁸⁰ Harald selv blev ikke begravet i Jelling, men i Roskilde: endnu et vidnesbyrd om “en udvidelse af dynastiets magtsfære”?¹⁸¹

Arup anså det for givet, at Haralds vinden sig al Danmark betød en rigssamling under Harald. Selve midlet og baggrunden for, at denne centralisering lykkedes, melder Harald også om, nemlig at han “gjorde danerne kristne”. Kongens nye gud var nemlig stærkere end høvdingenes guder, og det betød, at kongen var stærkere end høvdingene. Arup mener, at hele denne “ikke blot religionsændring men også kulturændring” er foregået fredeligt.¹⁸² Men en så total omvæltning af det bestående, som rigssamling og kristendom har betydet (selvom det kun er blevet ved forsøget), kan ikke været foregået uden konflikter mellem modstridende interesser.

De senere skriftlige kilders tavshed om en sådan religionsstrid (Sven Aggesen undtaget) kan skyldes, at forfatterne – alle gejstlige lønmodtagere – kun ønskede at give udtryk for kristendommens fredelige sejr, dette kan også forklare, hvorfor trelleborgene ikke har fundet vej til beretningerne. Bag ved disse kilders fortællinger om Svend Tveskægs oprør mod faderen, skimtes de store modsætninger mellem den gamle og den nye tro og kampen for en ny samfundsstruktur. Den skriftlige tradition har i tråd med samtidens tendens beskrevet baggrunden for kampen forskelligt. I den overfor Svend positive kilde, *Gesta Cnutonis*, er det et oprør Harald ved sit had til sin prægtige søn selv har forvoldt. I de over for Svend negative kilder er det længere nemesisteorier om forholdet hedenskab/kristendom, der skal bekræftes, Adam af Bremen, Roskildekrøniken og Saxos fortuna-betragtninger.¹⁸³

Kun Sven Aggesen, der jo i modsætning til de andre historikere ikke var gejstlig,¹⁸⁴ giver en mindre personcentreret forklaring på oprøret, som viser sammenhæng med Haralds kristning af danerne og rigssamling. Han omtaler først dråben (eller dåben), der fik bægeret til at flyde over, og konstaterer dernæst, at oprøret brød ud, “tum propter noue religionis ritum, tum propter seruitutis iugum intolerabile”.¹⁸⁵ Svend Tveskæg beskrives af Sven Aggesen ikke som leder af revolten, men som et alternativ til Harald for oprørerne. Nedskrevet 200 år efter begivenhederne har denne fremstilling naturligvis ikke stor vidneværdi; men dens perspektivering af oprøret er utvivlsomt mere korrekt end en personlig tvekamp mellem far og søn: Påtvunget kristendom i forbindelse med magtcentralisering er stridens egentlige kernepunkt hos Sven Aggesen, og det er ikke nogen urimelig tolkning.

Tesen om forbindelsen mellem trelleborgene og et rigssamlingsinitiativ med baggrund i Jellingdynastiet er oprindelig udkastet af Aksel E Christensen, og det er i denne sammenhæng, at Tage E Christiansen har givet borgene betegnelsen “tvangsborge”.¹⁸⁶

Hermed er vi over i vurderingen af trelleborgenes mulige historiske funktion i brydningstiden mellem kongemagt og høvdingevælde. Endnu engang må vi vende tilbage til Olaf Olsen, hans træningslejr-teori har naturligt nok fået ham

til at anse, at borgene forudsætter, “at der var et nært samarbejde mellem konge og stormænd”, for “ville rigets mægtige stormænd tolerere, at kongen for så stærkt frem mod sit eget folk” ved at lade “det undertrykte danske folk betale såvel for opførelsen af borgene som for solden til de mange krigere, de blev befolket med”?¹⁸⁷ Udover at konstatere, at dette er et udmærket eksempel på Olaf Olsens omvendte ræsonnement, kan svaret på spørgsmålet kun blive: Nej, det ville de ikke, derfor gjorde de oprør under Svends ledelse, derfor blev Trelleborg og Fyrkat brændt ned til grunden, og derfor havde disse magtsymboler en så kort levetid.

At borgene har oplevet ufredstid i Danmark er de i sig selv vidnesbyrd om: Deres placering og stærke befæstning, nødvendigheden af Danmarkshistoriens først kendte ekspropriation ved Aggersborg og måske ved Trelleborg, angrebene på Trelleborg og måske på Fyrkat taler deres tydelige sprog. Men vi har også andre vidnesbyrd om urolige tider i Danmark, nemlig de mange nedgravede skattefund fra 980'erne. Den eneste lokalgruppe, der kan udskilles i disse rigsomfattende fund, kan nok så interessant henføres til Odenseområdet, og to af fundene er oven i købet fra selve Nonnebakken.¹⁸⁸

Fra samme tid, 988, optræder Odenses navn for første gang i de skriftlige kilder, endda i en sådan kildesituation, at følgeskabet mellem kristendom og rigssamling kan udledes: Det drejer sig om sammenhængen mellem de to kendte beskærmelsesbreve for kirkerne i Danmark udstedt af henholdsvis Otto d 1 26/6 965 og af Otto d 3 18/3 988.¹⁸⁹ Brevene er stort set endslydende, hvad der ikke er overraskende ved sådanne immunitetstilkendegivelser, men de indeholder dog to vigtige forskelle. 965-brevet nævner kun kirker i Slesvig, Ribe og Århus, altså for så vidt inden for Jellingdynastiets område. I 988-brevet er, foruden de tre førnævnte steder, også “Episcopatus Ottonensvigensis” kommet til.– Sad mon Harald i sine senere år i læ af Nonnebakkens skærmende volde og overvågede kirkebyggeriet på den anden side af Odenseå?? – I anden forbindelse (spørgsmålet om tysk indflydelse i Danmark) er disse breve gjort til genstand for omfattende diskussion, der dog ikke skal tages op her.¹⁹⁰ Kun skal det anføres, at de omstridte betegnelser for Danmark: I 965-brevet “In marca vel regno Danorum”, og i 988-brevet “In regno Danorum” forekommer at være udtryk for en udvikling i retning af et nærmere defineret og behersket område.

Den strid Danmark har oplevet mellem de to breve har været et led i brydningstiden mellem det gamle: høvdingevælde og hedenskab, og det nye: centralstyre og kristendom. Til dette formål må trelleborgene være skabt, på den ny tids side, den nye tid som selve borgenes eksistens er vidne om. Med trelleborgene får vi her hjemme de først kendte egentlige borge, i betydningen til at huse krigsfolk i et defensivt og/eller offensivt formål. De mange anlæg, vi kender fra tidligere tider i Danmark, må alle betegnes som tilflugtsborge skabt af befolkningen i de forskellige bygder som værn mod angreb: et typisk fænomen i et politisk decentraliseret samfund. Her er tale om et brud i udviklingen, et træk der peger fremad på samme måde, som Haralds udsagn på Jellingstenen indvarsler de nye tider, og kommunikationsforbedringer (broer

og kanaler) vidner om den ny samfundsordens krav. Borgbygning er blevet et rigsansliggende i et centraliseret samfund, først med feudaliseringsprocessen i 1200-tallet glider monopolet på borgbygning atter kongemagten og dens allierede af hænde.

Den kongemagt, der træder frem for os bag disse anlæg, er ikke "en meget svag og vag institution".¹⁹¹ Dette syn må, som Aksel E Christensen selv fastslår, radikalt ændres.¹⁹² Vi har som påvist at gøre med en kongemagt i stærk vækst, og dog vidner trelleborgenes ensrettethed om en vis ligestilling, en parallel til lengendens danske vikingers svar til frankerkongens udsendinge: "Vi er alle lige". Kongens og hans hærs styrke beroede måske netop på, at "hans rige var et samfund af ligemænd",¹⁹³ og som sådant kunne udgøre en trussel mod de decentraliserede europæiske stater.

Et andet træk, man muligvis kan læse ud af den nye borgtype, er følgeskabet med den nyindvundne landbrugsjord. Nordboernes bosættelse i Danelagen var ikke blot karakteriseret ved byudvidelser, men også ved nyopdyrkning.¹⁹⁴ Perioden fra 800-tallet og fremefter står i det hele taget i agrarsamfundets vækst i Europa.¹⁹⁵ I den tidlige feudaltids Frankrig er det stormændenes fæstningsværker, der anlægges i takt med kultiveringen, og stormændene der derved sikrede sig herredømmet over jorden,¹⁹⁶ hvad der nok kunne friste en driftig nordisk vikingehøvding, der i Danmark måtte opleve trelleborgene som centralmagtens redskab i underlæggelsen af landet – på feudaliseringsens bekostning¹⁹⁷ – i takt med "den vigtigste økonomiske forteelse i vikingetiden. . . den store landbrugseksponation med nye bebyggelser".¹⁹⁸

Selvom man skal være forsigtig med at udlede for meget af vort generelle kendskab til levn fra vikingetiden, som den afspejles i fundkort, der jo ret beset kun gengiver "tilfældige" fund, synes det alligevel muligt at pege på en vis forbindelse mellem befolkningsskoncentrationen og de fire trelleborge.¹⁹⁹ Trelleborg og Nonnebakken har ligget centralt i forhold til befolkningen i det 10. årh,²⁰⁰ ligeledes fremviser Mariager fjord området øst for Fyrkat en rig samling fund fra 900-årene.²⁰¹ Ved Limfjorden og Aggersborg havde der jo længe været en større agglomeration.²⁰² Kultivering og nyopdyrkning af jorden kan vel ikke umiddelbart sættes i forbindelse med borgenes rigssamlende formål, men militæret har jo alle dage krævet sin ikke ringe del af befolkningens produktionsoverskud.

Afgørende for vurderingen af borgenes formål er deres geografiske placering. To forudsætninger for teorien om tvangsborge er blevet behandlet ovenfor: dels at sejlmulighederne op til borgene (Aggersborg undtaget) er højst diskutabel, og dels at anlæggelsen af disse borge har været defensivt betinget, orienteret mod land. Har deres placering da været dikteret af ønsket om at dække landruterne?²⁰³

Billedligt talt kan man forestille sig Harald sidde i Jelling og udstrække sine lange arme mod Nord- og Østdanmark, iøvrigt modsat sin søn Svend, der som vi kender ham i den senere overlevering det meste af sin tid havde blikket rettet mod vest. Aggersborg og Fyrkat er anlagt så at sige som Hærvejens forlængede

arm, Nonnebakken centralt på Fyn, dækkende den vest-øst gående vej og Trelleborg som porten (brohoved) på Sjælland. At sætte disse vikingetidsanlæg i forbindelse med usikkert belyste og vanskeligt daterbare vejnet turde være problematisk;²⁰⁴ men ud fra den betragtning, at planlæggerne af trelleborgene – såvel som de vejfarende – måtte regne med visse naturgivne forudsætninger, der kun har ændret sig langsomt i nyere tid, skal borgenes placering i forhold til de formodede vejruiter kort diskuteres.²⁰⁵

Hvis vi fra Viborg, Hærvejens endestation, drager mod nord til Himmerland, er Fyrkat den første borg vi møder. Den er anlagt på det i forhold til de nord-sydgående landruiter strategisk bedst beliggende sted. Himmerlands smalleste strøg er netop området mellem bunden af Mariager fjord og sydspidsen af Limfjorden. Overalt vest, nord og syd for Fyrkat lægger et utal af åer trafikken hindringer i vejen, det synes i Himmerland at have været næsten umuligt at foretage en rejse, hvor man undgik at krydse brede ådale.²⁰⁶ På Fyrkats funktionstid har der sandsynligvis kun været ganske få overfartsmuligheder i form af broer ved disse åer.²⁰⁷ Det er let at se, at en lille besætning på Fyrkat kunne beherske de vigtigste broer og dermed området.²⁰⁸ I samme strategisk gunstige position lå Aggersborg, ikke blot beherskede borgen helt evident det naturlige overfartssted ved Aggersund; men den må have været i stand til at kontrollere det meste af Limfjorden og derfra Vendsyssel.

Mod øst fra Jelling har Odense været et centralt og strategisk vigtigt punkt, hvor der, hvad navnet indicerer, lå en ældgammel bebyggelse. Den direkte vejroute over Fyn går gennem Odense. Her har Nonnebakken i læ bag åen og sine volde kunnet dække både by og vej og vel også vigtige dele af Fyn. Endelig slutter rejsen med forfæstet på Sjælland hvor Trelleborg har kunnet "beskytte" trafikken til og fra Sjælland. Nørlund hævder, at den gamle hærvej vestpå over øen har endt et sted nær Trelleborg, knudepunktet Roskilde har været inden for rækkevidde.²⁰⁹

Man kan selvfølgelig påstå, at borgenes orientering mod land og deres placering nær vejruiter var betinget af hensynet til militærets forsyninger og rekvirering af mandskab til borgene. Hvorfor, må man da spørge, blev en borg som Fyrkat placeret i et næsten utilgængeligt sumpområde? Hvorfor jævnedes anlæggerne af Aggersborg en hel bebyggelse med jorden for at bygge borgen netop dér? – Det har man næppe gjort for forsyningernes skyld. Under alle omstændigheder kan med sikkerhed fastslås, at borgene blev rejst nær de steder, hvor landevej og søfart mødtes. For planlæggerne og beslutningstageren har kravet om at beherske strategisk vigtige steder i landet dikteret borgenes placering.

Ved at drage konsekvensen af kongemagtens anlæggelse af trelleborgene og dermed beherskelsen (eller ønsket om det samme) af de landsdele, hvor de lå, må man anse borgene som et led i forsøget på at udvide Jellingdynastiets magtsfære fra Sønderjylland omkring Dannevirke og Hærvejen til at omfatte det resterende land befolket med daner.²¹⁰ I 1980 kender vi ikke flere lign

borganlæg i det øvrige gammeldanske område; det udelukker dog ikke, at der f ex i Skåne har været et tilsvarende “brohoved” som Trelleborg på Sjælland, Lund ligger i denne sammenhæng geografisk centralt. LaCour har (1972) peget på bynavnet Trelleborg i Skåne som en anden mulighed;²¹¹ men som han selv tidligere har fastslået i polemik mod Gunnar Knudsens undersøgelser af trelleborgnavnet i Nørlunds monografi, kan disse overvejelser – over et i senere tider opstået navn – sikkert spares.²¹²

Afsluttende betragtninger

Med den nye datering af Trelleborgs anlæggelse til 980–981 synes – med en enkelt anført undtagelse – den største barriere for tvangsborgteorien at være oversteget; men det er samtidig klart, at ved at tilknytte borgene til en formodet rigssamling under Harald lader man dem stadig tjene som data for en rekonstruktion baseret på et spinkelt kildemateriale. Den her gennemførte sammenkædning af arkæologiske data og historiske muligheder er først og fremmest tænkt som et alternativ til den så ofte fremførte og tidligere hævdvundne årsagssammenhæng: Svend Tveskæg – Englands erobring – træningslejr. Denne teori ignorerer som påvist nogle konkrete modstridende arkæologiske vidnesbyrd, dateringsmæssigt hviler den på et meget løst grundlag og metodisk et uholdbart årsags- og virkningsforhold. Lejrteorien indebærer en tendens til at skabe et lige så falsk dogme – med modsat fortegn – som sørøveranskuelsen var og er.

Ved at udelade de internationale økonomiske forudsætninger for Skandi-naviens vækst i vikingetiden til fordel for en isoleret analyse af storpolitikken omkring år 1000, er det forståeligt at påstande, som at trelleborgenes finansielle forudsætning var danegælden, da vikingerne ellers ikke havde kapital til at bygge sådanne anlæg, er blevet så accepterede i forskningens (spec den engelske) vurdering af trelleborgenes formål.²¹³

Selvom den egentlige beslutningstager i 980 stadig må have været Harald Blåtand, er der dog intet dateringsmæssigt i vejen for, at borgene også var i funktion under Svend Tveskæg, måske tjenende et andet formål end det oprindelige. På den anden side kan det let forsvares hypotetisk at knytte borgenes korte funktionstid og deres forsvinden ud af Danmarkshistorien sammen med Svends voldlige magtovertagelse efter faderen i midten af 980’erne. Hvad derimod ikke kan opretholdes, er tesen om, at trelleborgene var bygget som træningslejr for de vikingehære, der under Svend hærgede England fra 994 og frem til erobringen 1013.

Trelleborgenes betydning for historikerne ligger i deres konkrete vidnesbyrd om den magtcentralisering, der har stået bag anlæggene, den organisation, der præger borgene og det tekniske, kulturelle og økonomiske stade, der er baggrund for anlæg af disse dimensioner. Set i kontrast til Europa og særskilt England siger det noget om nordboernes styrke kontra det svage, decentraliserede England.

Fra sovjetisk side (Aron Gurevich) er der paradoksalt nok blevet gjort opmærksom på, at vikingetidens sociale og økonomiske aktivitet er uforklarlig, hvis man ignorerer den menneskelige faktor (ideer og forestillingsverden).²¹⁴ Gurevich ser vikingernes ekspansion ikke blot som en materiel forteelse, men som "an outburst of multiform human activity": Anonymitetens slør kastes (runeindskrifterne og landsbyernes (gårde) personnavne), nye ritualer og kunstneriske udtryk kommer til orde, og nyt runealfabet og digtning vidner om en "transformation of mentality".²¹⁵ En transformation der dog i sin kerne er betinget af en samfundsstruktur baseret på individerne som medlemmer af "a collective body."²¹⁶ Kort sagt kulturel forandring og kollektiv samfundsstruktur er forudsætningerne for den materielle udfoldelse, vi bl a møder i trelleborgene og deres vidnesbyrd om interaktion mellem individ og kollektiv.²¹⁷

Man behøver ikke at sætte et bestemt årstal og en dermed forbundet historisk håndgribelig årsagssammenhæng på borgene for at se dem som led i en økonomisk-politisk udvikling, hvis baggrund er de internationale konjunkturers for Skandinavien så gunstige betingelser. I modsætning til Englands erobring er rigssamling og kristendom ikke begivenheder, man kan sætte et bestemt årstal på, det er kulturudviklingstendenser påvirket af de internationale kræfter, der har vundet frem under Haralds regeringstid, men givetvis først har fundet deres faste leje langt senere, bl a som følge af tilbageslaget under Svend Tveskæg. På et eller andet trin i denne udvikling omkring 980 har trelleborgene haft deres konkrete historiske funktion i Danmark.

Det skal atter en gang fastslåes, at borgenes betydning for vikingetidsforskningen og vort syn på vikingetiden ikke så meget ligger i en vurdering af deres historisk-politiske funktion; men derimod i deres vidnesbyrd om den omfattende vækst, der kom den herskende klasse, men sikkert også det bredere folk, til gode i vikingetidens Danmark.

HENVISNINGER

1. Jeg vil gerne benytte lejligheden til at takke Aksel E Christensen og Tage E Christiansen for i 1976 at have stimuleret min interesse for vikingetiden, og Thomas Riis og Kai Hørby for i 1980 at have inspireret mig til at udbyde mine i 1976 fremsatte synspunkter i lyset af den senere tilkomne litteratur og især den mere præcise datering af Trelleborganlægget.
2. Poul Nørlund, Trelleborg ved Slagelse. (*Fra Nationalmuseets arbejdsmark*, 1936), pp 55–66. – Poul Nørlund, Trelleborg efter 4 års udgravninger, (*Fra Nationalmuseets arbejdsmark*, 1938), pp 69–80.
3. De uomgængelige arkæologiske hovedværker er: Poul Nørlund et al, Trelleborg. (*Nordiske fortidsminder* vol 4, Kbh 1948) Olaf Olsen, Holger Schmidt og Else Roesdahl, Fyrkat, en jysk vikingeborg vol 1–2. (*Nordiske fortidsminder*, serie B vol 3–4, Kbh 1977).
4. For de bedste kortfattede beskrivelser af alle 4 borge se: Olaf Olsen, Trelleborg-problemer, (*Scandia* vol 28, 1962), pp 92–94. – Aksel E Christensen, Vikingetidens Danmark (Kbh 1969), pp 250–251. – P V Glob, Danish Prehistoric Monuments (London 1971) pp 263–274.
5. Sture Bolin, Mohammed, Charlemagne and Ruric. (*Scandinavian Economic History Review*, vol 1, 1953) p 39 Oprindeligt i (*Scandia*, vol 12, 1939, p 221.
6. Sture Bolin, op cit, pp 28 og 34. – i (*Scandia*, vol 12, 1939) p 209, 216 og 217.
7. Eng udg Henri Pirenne, Mohammed and Charlemagne. (6. ed London 1974).
8. H Pirenne, op cit, pp 164–174 og pp 284–285.
9. Anne Riising, The Fate of Henri Pirenne's Theses on the Consequences of the Islamic Expansion. (*Classica et Mediaevalia*, vol 13, 1952), p 118. Jfr Albert C Leighton, Transport and Communication in Early Medieval Europe 500–1100. (Newton Abbot 1972) p 54 og pp 66–70.
10. Her benyttet eng udg Henri Pirenne, Economic and Social History of Medieval Europe. (9. imp London 1972) pp 21–26.
11. H Pirenne, op cit, (1974) pp 236–241. Han er tydeligvis påvirket af den da herskende teori om den frisiske storhandel. Jfr Aksel E Christensens opgør med teorien i "Birka uden friserne". (*Handels- og Søfartsmuseet på Kronoborg, Årbog* 1966) pp 17–38.
12. H Pirenne, op cit, (1974), p 239. Jfr også G A J Hodgett, A Social and Economic History of Medieval Europe. (London 1972), pp 52–54.
13. Jfr Inge Skovgaard-Petersen, Vikingerne i den nyere forskning. (*D Historisk Tidsskrift*, 12. rk vol 5, 1971), pp 671–676. – P H Sawyer, The Age of the Vikings. (2. ed London 1971), pp 114–119. – Inge Skovgaard-Petersen, Oldtid og Vikingetid, *Danmarks Historie* 1. (Kbh 1977), pp 130–133.
14. M h t forudsætningerne for vikingetidens bydannelse, Se: Inge Skovgaard-Petersen, The Coming of Urban Culture to Northern Europe. Vikings, merchants and kings. (*Scandinavian Journal of History*, vol 3, 1978) pp 1–19. Der argumenteres her for, at den internationale handel ikke i sig selv skaber byvækst, "first when rulers actively involved themselves in this international trade the foundation of towns began" idem, p 18.
15. Johannes Brøndsted, Vikingerne, (2. udg Kbh 1966), pp 7–23.
16. Se især det klassiske værk af Johannes Steenstrup, Normanerne 1–4. (kbh 1876–1882).

17. En opfattelse som nationalsocialismen også tog til indtægt for deres racefordomme. Deres idealtipe, den såkaldte langskalle, skulle således have et særegent nordisk "høvdingbaarent Livssyn" nedarvet direkte fra vikingeforfaderen: Th Knudsen, Vikingemennesket. En Beretning om Viljens Stordaad. (Kbh 1940), p 12.
18. Især Fritz Rörig har formuleret dette syn i "Wesen und Leistung der deutschen Hanse", (H F Blunck, Die nordische Welt. Berlin 1937), pp 165–206. Rörigs vigtigste bidrag til Hanseaternes historie og hans syn på samme findes samlet i F Rörig, Wirtschaftskräfte im Mittelalter (Køln 1959). Mere modereret genfindes dette syn på forholdet mellem Norden og Hansestæderne hos Philippe Dollinger, Die Hanse (Stuttgart 1966) pp 17–34.
19. M Postan, The Trade of Medieval Europe: *Cambridge Economic History of Europe* vol 2, ed M M Postan/E E Rich (Cambridge 1952), p 231.
20. Aksel E Christensen, "Danmark": Hansestæderne og Norden (*Nordiske Historikermøde i Århus* 1957), p 67. Jfr også E Lönnroths bidrag i samme pp 97–122. En tilsvarende omvurdering bl Hanseforskere findes hos B am Ende, Studien zur Verfassungsgeschichte Lübecks im 12. und 13. Jahrhundert, (Lübeck 1975).
21. Jfr Aksel E Christensen, Mellem vikingetid og Valdemarstid (*D Historisk Tidsskrift*, 12. rk vol 2, 1967) pp 51–53. – Se også Aksel E Christensen, Tiden 1042–1241, *Danmarks Historie I*. (Kbh 1977) pp 264–267.
22. Aksel E Christensen, op cit (1966) pp 34–35. – Aksel E Christensen, op cit (1967) pp 32–39.
23. Aksel E Christensen, op cit (1969) p 5. – Se også et nærmere uddybning af synspunktet i Aksel E Christensen, Ret og Magt i Dansk Middelalder (Kbh 1978) pp 88–89.
24. Harris Birkeland, Nordens historie i middelalderen etter arabiske kilder: Norske Videnskapsakademi, skrifter 2 (Oslo 1954) pp 5–169. – Jfr Stig Wikander, Orientaliska källor til vikingatidens historia (*S. Historisk Tidsskrift* 26 (1963) pp 72–97. – Nestorkrönikan, översättning av A Norrback (Stockholm 1919).
25. H R Ellis Davidson, The Viking Road to Byzantium (London 1976) pp 269–317.
26. H P L'Orange, Trelleborg-Aggersborg og de kongelige byer i Østen (*Viking* vol 16, 1952) pp 307–331. – Jfr P V Glob, op cit, (1971) p 274.
27. Vilh LaCour, Danske Voldsteder, Hjørring amt (Kbh 1963) Excurs pp 243–286.
28. Vilh LaCour, Danevirkestudier. En arkæologisk-historisk undersøgelse (Kbh 1951) p 267.
29. Vilh LaCour, op cit, (1963) p 278.
30. Johs Brøndsted, op cit, (1966) pp 145–148.
31. P Lauring/A Hoff-Møller, Trelleborghusets rekonstruktion (*Årbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1952) pp 108–165. – Holger Schmidt, op cit, (1977) vol 1 pp 107–148.
32. Helge Nielsen, Foden på Trelleborg (*Skalk* 1974/1) pp 19–28. – Se kritikken Olaf Olsen/Holger Schmidt, op cit, (1977) vol 1 pp 70–71 og p 118.
33. Elna Møller, Træbygningskunsten fra stenalder til middelalder: Danmarks Bygningskunst (Kbh 1963) p 30.
34. Nestorkrönikan, op cit, p 71.
35. Johs Brøndsted, Danmarks oldtid vol 3 (2. udg Kbh 1960) pp 369–370.
36. S Stanco, L'architecture militaire et civile de Pliska et de Preslav á la lumière de nouvelles données: *Actes 12, Congrès Byzantium 3* (Sofia 1964) pp 345–352. – St Boyadjiev, L'architecture monumentale á Pliska: *Berichte Über den 2. internationalen Kongress für Slavische Archäologie* vol 2 (Berlin 1972) pp 345–350.
37. Else Roesdahl, op cit (1977) vol 2, pp 158–160. Poul Nørlund, op cit, (1948) p 147.

38. J A Triempe Burger, *The geometrical Fortress of Oost-Souburg (Zeeland): Chateau Gaillard* 7. (Caen 1975) pp 215–219.
39. Olaf Olsen, op cit, (1977) vol 1. pp 92–95. – St Vaast årbøgerne findes oversat i Erling Albrechtsen, *Vikingerne i Franken* skriftlige kilder fra det 9. årh (Odense 1976), pp 62–85. En tysk-latinsk udg findes i R Rau (ed) *Quellen zur Karolingischen Reichgeschichte. (Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters, vol 6. Berlin 1958)*, pp 289–337.
40. Olaf Olsen, op cit, (1977) vol 1 p 94. Jfr Aksel E Christensens anmeldelse af Fyrkat-bogen: (*D Historisk Tidsskrift* vol 79, 1979) p 111. Man kan, som A E Christensen foreslår, ikke udelukke, “at der er tale om vikingernes egne anlæg”. Endvidere savnes der oplysninger om eventuelle småfunds vidnesbyrd om kulturforbindelser mellem Souburg og Danmark.
41. P Nørlund, op cit, (1936) p 63.
42. P Nørlund, op cit, (1938) p 72.
43. Jfr Olaf Olsen, op cit, (1977) vol 1 pp 12–20 og p 86.
44. P Nørlund, op cit, (1948) p 147.
45. *Ibid* p 127.
46. *Ibid* p 142.
47. C G Schultz, Aggersborg. Vikingelejren ved Limfjorden (*Fra Nationalmuseets arbejdsmark*, 1949) pp 91–108.
48. *Ibid* p 108.
49. Olaf Olsen, op cit, (1977) vol 1 pp 11–31. – Jfr Olaf Olsen, *Fyrkat: Nationalmuseets blå bøger* (Kbh 1959/1975) p 2.
50. Olaf Olsen, kronik i *Berlingske Tidende* (6/10 1971).
51. Olaf Olsen, op cit, (1962) pp 94–99.
52. *Ibid* pp 95–96. – Jfr Olaf Olsen, op cit, (1977) vol 1 p 89 og Holger Schmidt i samme pp 119–123.
53. H Helmuth Andersen, P J Crabb og H J Madsen, Aarhus Søndervold, en byarkæologisk undersøgelse (Kbh 1971) pp 40–62. – E Levin Nielsen, *Pederstræde i Viborg* (Kuml 1968) pp 28–43. – Sten Hvass, *Udgravningerne i Vorbasse (Mark og Montre 1976)* pp 47–50.
54. Elna Møller, op cit, p 32. – Holger Schmidt, op cit, (1977) vol 1 pp 114–115. Schmidt påpeger dog, at forskellen er “mere tilsyneladende end reel”, og “at de tre borges store huse var så ens, at de har haft et fælles forlæg”.
55. Roar Skovmand, *De danske skattefund, (Årbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie, 1942)* p 84 og p 86, Fund nr 28, 28a og 30.
56. Olaf Olsen, op cit, (1962) p 99.
57. Else Roesdahl, op cit, (1977) vol 2, p 172.
58. *Ibid*, p 170.
59. *Ibid*, pp 39–40.
60. *Ibid*, p 172.
61. *Ibid*, pp 168–169. – Harald Andersen, “Dateringen” (*Skalk* 1980/3) p 20.
62. Meddelt i *Berlingske Week-end avis* 28/9 1979. Se endvidere Tage E Christiansen, *Die Lager der Wikinger. (Die Wikinger in Dänemark. Dänische Rundschau 1980)*, p 12.
63. Niels Lund, *Vikingetiden: N Lund/Kai Hørby, Samfundet i Vikingetid og Middelalder 800–1500: Dansk socialhistorie* vol 2 (Kbh 1980) p 53, jfr p 22–25.

64. Iøvrigt var kongetitlen ikke forbeholdt den regerende fyrste; titlen var et spørgsmål om æt. Jfr Niels Lund, op cit, pp 49–50.
65. Selvom borgene sikkert ikke er blevet anlagt med vore dages byggetempo, er der dog tale om et korttidsprojekt, jfr Olaf Olsen, op cit, (1977) vol 1 p 88.
66. Johs Steenstrup, Danmarks Riges Historie vol 1 (Kbh 1901) p 365 og pp 375–378.
67. Johs Steenstrup, op cit, (1882) vol 3 p 266.
68. Erik Arup, Danmarks Historie vol 1 (Kbh 1925) pp 127–128.
69. P Nørlund, op cit, (1948) p 161.
70. Vilh LaCour, op cit, (1951) p 270.
71. Ibid, p 267.
72. Vilh LaCour, op cit, (1963) p 222.
73. Ibid, p 273.
74. Vilh LaCour, Danske Borganlæg til midten af det trettende århundrede (Kbh 1972) vol 1 p 46.
75. Vilh LaCour, op cit, (1951) p 12.
76. P H Sawyer, op cit, (1971) p 48.
77. P H Sawyer, *The Age of the Vikings* (London 1962) pp 133–135.
78. P H Sawyer, op cit, (1971) p 132.
79. Ibid, p vi “Preface to the second edition”. Disse “changes” har dog ikke sat sig tydelige spor i hans 2. udg. Grundsynet på nordboernes rolle i England er stadig det samme som i 1962.
80. Lauritz Weibull, Fornborgen Trelleborg (*Scandia* vol 20, 1951) p 286.
81. Ibid, pp 285–289.
82. Olaf Olsen, Nogle tanker i anledning af Ribes uventet høje alder: Festskrift til H K Kristensen (*Fra Ribe amt* vol 19, 1975) pp 225–258. – Olaf Olsen, Tanker i Tusindåret (*Skalk* 1980/3) pp 18–26. – Olaf Olsen, “Professor-tænkepause efter ny gravning i vikingeborg (*Berlingske Tidende* 6/10 1971).
83. Olaf Olsen, op cit, (1959/1975) pp 14–16. – Idem, op cit, (1962) pp 106–109. – Idem, anmeldelse af A E Christensen, Vikingetidens Danmark: (*D Historisk Tidsskrift* 12. rk vol 5, 1971) p 449. – Idem, Viking fortresses in Denmark: Recent Archaeological Excavations in Europe, ed R Bruce-Mitford. (London 1975) pp 104–109. – Idem, op cit, (1977) vol 1 pp 102–103. For “hæren” se de i note 213 anf værker.
84. Erik Arup, op cit, p 126. – Aksel E Christensen, op cit, (1969) p 240. – Inge Skovgaard-Petersen, op cit, (1977) p 175.
85. Olaf Olsen, op cit, (1980/3) pp 20–25. – Jfr Aksel E Christensen/Erik Moltke, Hvilken (kong) Svend belejrede Hedeby? (*D Historisk Tidsskrift* 12 rk vol 5, 1971) pp 297–326. Heri gives også en historiografisk oversigt over tolkningsforsøgene af de to Haddebysten.
86. Sture Bolin, Om Nordens äldsta historieforskning. Studier över dess metodik och källvärde (Lund 1932) p 32. – Jfr idem, Danmark och Tyskland under Harald Gormson. Grundlinjer i dansk historia under 900-talet (*Scandia* vol 4, 1931) pp 184–209. – Inge Skovgaard-Petersen, op cit, (1977) p 173.
87. Olaf Olsen, op cit, (1980/3) pp 25–26.
88. Lauritz Weibull, Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000 (Lund 1911). Her benyttet genoptryk: Nordisk Historia vol 1 (Stockholm 1948) pp 261–263. – Jfr Aksel E Christensen, op cit, (1969) pp 223–226. Se iøvrigt *Dansk Biografisk Leksikon VI*. (3. udg 1980), p 13–14.

89. Som foreslået af Erik Moltke, Runerene i Danmark og deres oprindelse (Kbh 1976) p 161.
90. Jfr Niels Lund, op cit, pp 49–50.
91. Stenenes tekst lyder – efter Erik Moltke, op cit, (1976) p 157 –: “Thorulv, Svends hirdmand, rejste denne sten efter sin fælle Erik som fandt døden, da drenge belejrede Hedeby, men han var styresmand, en såre god dreng”. (Haddeby 1) Og “Kong Svend satte sten efter sin hirdmand Skarde, som var draget vestrpå, men nu fandt døden ved Hedeby”. (Haddeby 3).
92. Hypotese fremsat af Aksel E Christensen (E Moltke), op cit, (1971) pp 309–310. – Jfr idem, op cit, (1969) pp 256–257.
93. Olaf Olsen, op cit, (1980/3) p 25.
94. En dansk historiker har ganske nøgternt vurderet, “de mange afvigende forslag afspejler først og fremmest vor næsten grænseløse uvidenhed om vikingesamfundets organisation og om de politiske og militære tildragelser inden for Danmarks grænser i den sene vikingetid”. Historikeren er Olaf Olsen, op cit, (1977) vol 1 p 96.
95. En undtagelse er Harald F Skram, anmeldelse af Curt Weibull, “Die Geaten des Beowulfepos und die dänischen Trelleburgen, Zwei Diskussionsbeiträge. (N. Historisk tidsskrift vol 54, 1975) p 140.
96. P Nørlund, op cit, (1938) p 80.
97. P Nørlund, op cit, (1948) p 150.
98. L Weibull, op cit, (1951) pp 288–289. Jfr en teori udkastet af N Møller, Hvor lå Saksen Hyllemindehavn? (*Årbøger for historie og samfund, Sorø amt*, vol 35, 1947) pp 65–66. Iflg denne skulle Harald Hårderåde have bygget borgen som led i kampen mod Svend Estridsen, efter forlæg han havde set i Byzantz.
99. Johan Larsen, Rekonstruktion af Trelleborg (*Årbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1957) p 56.
100. P Nørlund, op cit, (1948) p 46 og pp 66–68. Se også Knud Jessens afs: “Om Naturforholdene ved Trelleborg og forbruget af træ ved borgens opførelse”, pp 173–178. – Holger Schmidt, op cit, (1977) vol 1 pp 116–117. – Jfr Inge Skovgaard-Petersen, op cit, (1977) p 208.
101. P Nørlund, op cit, (1948) p 67. – Jfr Olaf Olsen, op cit, (1977) vol 1, pp 75–76 og p 88.
102. Olaf Olsen, op cit, (1962) p 108.
103. Gwyn Jones, *A History of the Vikings* (Oxford 1968) pp 364–365.
104. Den dendrokronologiske datering af det tidlige Danevirke til år 737 viser også, at Danmarks vikingetids storinvesteringer manifesterer sig omtrent 60 år før vikingene indlod sig på de berømte, skriftlige overleverede, økonomiske transaktioner ved Lindisfarne. Om dateringen af Danevirke se, M Hellmuth Andersen, H J Madsen og O Voss, *Danevirke I* (Kbh 1976) pp 76–77 og 90–91.
105. Det skal naturligvis på ingen måde undervurderes, at det var ganske betydelige summer vikingehæren hentede i England mellem 994 og 1012. For valutareservens størrelse Se “The Anglo-Saxon Chronicle”. (ed) Dorothy Whitelock (2. ed London 1965) pp 84–93.
106. Olaf Olsen, op cit, (1977) vol 1 p 102. jfr p 101.
107. Se Inge Skovgaard-Petersen, op cit, (1977) p 182 og pp 207–208. Jfr Ole Crumlin-Pedersen, *Søvejen til Roskilde*. (Roskilde 1978), pp 69–71 og p 75.
108. Aksel E Christensen, op cit, (1969) p 271.
109. “Mønt” *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder*, vol 12 (1967) p 80.
110. Ibid, pp 81–84.

111. Jfr tyske paralleller: Wolfgang Hess, Zoll, Markt und Münze im 11. Jahrhundert: *Historische Forschungen für Walter Schlesinger* (ed) H Beumann (Köln 1974) pp 171–193.
112. Ælnothi, Sanctus Canutus Rex et Martyr: Vitae Sanctorum Danorum, udg M Cl Gertz (Kbh 1908–12) pp 107–108.
113. Ibid p 105.
114. Niels Skyum Nielsen, Kvinde og Slave (Kbh 1972) p 11 note 2. – Jfr Vilh LaCour, op cit, (1963) pp 221–222.
115. Knud Jessen i *P Nørlund*, op cit, (1948) pp 163–179.
116. P Nørlund, op cit, (1938) p 76 og idem, (1948) p 21.
117. Knud Jessen i *P Nørlund*, op cit, (1948) p 163.
118. Aksel E Christensen, op cit, (1969) p 169.
119. P Nørlund, op cit, (1948) p 10.
120. Johs Brøndsted, op cit, (1966) p 141.
121. Jfr P Nørlund, op cit, (1948) pp 161–162. – Johs Brøndsted, op cit, (1966) p 142.
122. Else Roesdahl, Livet på Fyrkat (*Skalk* 1969/2) pp 3–9. – Jfr Idem, op cit, (1977) vol 2 pp 153–160.
123. Jfr Tage E Christiansen, Træningslejr eller tvangsborg (*Kuml* 1970) pp 57–58.
124. Gwyn Jones, op cit, p 361.
125. Olaf Olsen, op cit, (1962) p 103.
126. Tage E Christiansen, op cit, (1970) pp 43–45. De seneste geologiske undersøgelser af området vest for Trelleborg har iflg Tage E Christiansen, op cit, (1980) p 12 vist, at borgen var omgivet af en for skibe uigennemtrængelig sump.
127. Olaf Olsen, op cit, (1962) p 103.
128. Olaf Olsen, op cit, (1977) vol 1 pp 33–35 (Hilmar Ødum).
129. Ibid, p 42.
130. Ibid, pp 48–51 og p 76.
131. Olaf Olsen, op cit, (1959/1975) p 3.
132. Olaf Olsen, op cit, (1977) vol 1 p 100.
133. Jfr Vilh LaCour, op cit, (1963) pp 208–209. – C G Schultz, op cit, p 92.
134. C G Schultz, op cit, pp 105–106.
135. P Nørlund, op cit, (1948) p 8.
136. Jfr Tage E Christiansen, op cit, (1970) p 59 om en lign nedlæggelse af en landsby før Trelleborgs anlæggelse.
137. Jfr Else Roesdahl, op cit., (1969/2) pp 8–9. – Olaf Olsen, op cit, (1977) vol 1 p 76.
138. Olaf Olsen/Ole Crumlien Pedersen, Fem vikingeskibe fra Roskilde fjord (Roskilde 1969) pp 93–135.
139. P Nørlund, op cit, (1948) p 162.
140. Vilh LaCour, op cit, (1963) p 273.
141. Olaf Olsen, op cit, (1962) p 108.
142. P Nørlund, op cit, (1948) p 162.

143. Olaf Olsen, op cit, (1962) p 93. – Idem, op cit, (1975) p 105. – Idem, op cit, (1977) vol 1 p 98. – Gwyn Jones, op cit, pp 363–364.
144. Else Roesdahl, op cit, (1969/2) p 5.
145. Ibid, pp 6–9. – Idem, op cit, (1977) vol 2 fig 223, p 159. – og Olaf Olsen, op cit, (1977) vol 1 pp 97–98.
146. Ole Klindt Jensen, *Rejse i vikingetiden* (Kbh 1971) p 73. – Jfr også den af Aksel E Christensen, op cit, (1979) p 107 forslåede sondring mellem borgens formål og funktion.
147. Else Roesdahl, op cit, (1977) vol 1 pp 157–159.
148. Olaf Olsen, op cit, (1962) pp 102–103. Det skal retfærdigvis siges, at Olaf Olsen “idag [er] mere utilbøjelig til at indlade [sig] på numeriske skøn over vikingeborgenes bemanding”, og derfor nøjes med at konkludere, at husene “tilsammen har. . . ydet gode indkvarteringsforhold for et betydeligt antal mennesker”. Idem, op cit, (1977) vol 1 p 98.
149. Ibid, p 102.
150. P Nørlund, op cit, (1948) p 146. – C G Schultz, op cit, p 102. – Else Roesdahl, op cit, (1969/2) pp 3–9 idem, *Borgenes Borg* (*Skalk* 1977/2) pp 4–5. Idem, op cit, (1977) vol 2 pp 153–160.
151. P Nørlund, op cit, (1948) p 147. – Else Roesdahl, op cit, (1969/2) p 8. – Idem, op cit, (1977) vol 2 p 160. – Inge Skovgaard-Petersen, op cit, (1977) p 198.
152. Else Roesdahl, op cit, (1969/2) p 5.
153. Idem, op cit, (1977) vol 2 p 175.
154. Ibid, p 176.
155. Olaf Olsen, op cit, (1977) vol 2 p 99.
156. Magister Adam Bremensis, *Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum: Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters* vol 11 ed W von Trillmich (Darmstadt 1961) pp 260–266, 268–270, 276 og 290.
157. Se L Weibull, op cit, (1911/1948) vol 1 pp 249–287.
158. Inge Skovgaard-Petersen, *Svend Tveskæg i den ældste danske historiografi: Middelalderstudier tilegnede Aksel E Christensen* (Kbh 1966) p 4.
159. Johs Steenstrup, op cit, (1901) p 381.
160. Erik Arup, op cit p 130.
161. Aksel E Christensen, op cit, (1969) p 253.
162. *Gesta Cnutonis Regis, Encornium Emmae*: udg M Cl Gertz, *Scriptores Minores Historiae Danicae medii ævi* vol 2 (Kbh 1918–20) pp 393–395, første bog.
163. *Anglo-saxon chronicle*, op cit, p 86 (år 1003).
164. Aksel E Christensen, op cit, (1969) p 254.
165. Thietmar von Merseburg, *Chronik: Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters*, vol 9, ed W von Trillmich (Darmstadt 1957/1970), pp 392–395.
166. *Gesta Cnutonis Regis*, op cit, p 391.
167. P Nørlund, op cit, (1948) pp 59–60.
168. Olaf Olsen, op cit, (1959/1975) pp 15–16. – Else Roesdahl, op cit, (1977) vol 2 p 9. – Jfr Johs Brøndsted, op cit, (1966) p 145.
169. Tage E Christiansen, op cit, (1970) p 59.
170. Jfr f ex Erik Molkte, op cit, (1976) p 149.

171. Enkelte historikere har opereret med et samlet dansk kongerige allerede i 800-tallet: H Schledermann, Slesvig/Hedeby's tilblivelse II. Historiske meddelelser om kongemagten og byen (*Sønderjyske Årbøger* 1967) pp 1–73. – Erik Kroman, Det danske rige i den ældre vikingetid (Kbh 1976). – N C Skouvig, Hardeknud I og Hardsyssel, Jellingdynastiets oprindelse (Herning 1977). Kildematerialet hertil, der hovedsagligt består af de frankiske annalers meddelelser om den magtfulde kong Gudfred, er dog yderst spinkelt.
172. Jfr Niels Lund, op cit, pp 22–23.
173. Se Karl Martin Nielsen et al, Jelling problems, a discussion (*Mediaeval Scandinavia* 7, 1974) pp 156–234, og Aksel E Christensen, The Jelling Monuments (*Mediaeval Scandinavia* 8, 1975) pp 7–20, begge med fyldige litteraturoversigter.
174. Sture Bolin, op cit, (1931) pp 184–233. Jfr kritikken af en for præcis datering: Aksel E Christensen, op cit, (1975) pp 12–14.
175. Vilh LaCour, op cit, (1951) pp 165–182.
176. Curt Weibull, Die Geaten des Beowulfepos und die dänischen Trelleburgen. Zwei Diskussionsbeiträge (Göteborg 1974) p 40.
177. Periodens politiske historie er sammenfattet hos Inge Skovgaard-Petersen, op cit, (1977) pp 164–185.
178. Aksel E Christensen, op cit, (1969) pp 235–238. – Idem, op cit, (1975) pp 16–19. – P V Glob, Kong Haralds kumler (*Skalk* 1969/4) pp 18–22.
179. Erik Moltke, Harald Blåtands runesten i Jelling. Epigrafi, kronologi og historie (Kuml, 1971) pp 7–33. – Idem, op cit, (1976) pp 166–180.
180. Knud J Krogh, Kongelige smykker? (*Danefæ*, red P V Glob, Kbh 1980, afs 85).
181. Inge Skovgaard-Petersen, op cit, (1977) p 166.
182. Erik Arup, op cit, pp 122–124.
183. Om nemesisbegrebet hos Saxo, Se Thomas Riis, Les Institutions politiques centrales du Danemark 1100–1332 (Odense 1977) pp 116–135.
184. Tage E Christiansen, Isti tres fratres, Broderlisten i Kong Valdemars Jordebog: *Middelalderstudier tilegnede Aksel E Christensen* (Kbh 1966) p 77. – Jfr Karsten Christensen, Om overleveringen af Sven Aggesens værker (Kbh 1978) pp 9–10. Det anføres her med rette, at Svens ophold i den kongelige flåde ikke nødvendigvis betyder, at han var læg, kongen havde også på “korstogene” brug for f ex gejstlig administrationspersonale.
185. Svenonis Aggonis filii, Brevis Historia Regum Dacie: udg M Cl Gertz, *Scriptores Minores Historiæ Danicæ medii ævi* vol 1 (Kbh 1917–18) pp 116–119 (enslydende i både “x” og “s” redaktionen.)
186. Aksel E Christensen, op cit, (1969) p 252. – Tage E Christiansen, op cit, (1970) p 59. – Curt Weibull, op cit, p 43.
187. Olaf Olsen, op cit, (1977) vol 1 p 102.
188. Roar Skovmand, op cit, p 190.
189. *Diplomatarium Danicum* 789–1052, 1 rk vol 1 (Kbh 1975), nr 330 og nr 343.
190. Diskussionen er refereret hos Inge Skovgaard-Petersen, op cit, (1977) pp 170–175.
191. Aksel E Christensen, Kongemagt og aristokrati (Kbh 1945) p 17.
192. Ibid, (2. udg Kbh 1968) p 245.
193. Ibid, p 18.
194. Aksel E Christensen, op cit, (1969) p 174. – Nedvurderingen af nordboernes rolle i England hos P H Sawyer, op cit, (1971) pp 157–176, er blevet kraftigt imødegået af Aksel E

- Christensen, op cit, (1969) pp 172–176. Jfr også Susan Reynolds, *An Introduction to the History of English Medieval Towns* (Oxford 1977) pp 38–42.
195. H Pirenne, op cit, (1974) pp 250–265. – Lynn White, *The Expansion of Technology 500–1500: Ed C M Cipolla The Fontana Economic History of Europe* vol 1 (London 1972) pp 146–153. – G A J Hodgett, op cit, (1972) pp 19–23.
196. Georges Duby/(A Wallon), *Histoire de la France rurale*, tome 1 (Paris 1975) p 382.
197. Saml den sovjetiske middelalderhistoriker A Gurevichs syn på årsagerne til den sene norske og skandinaviske feudalisering: A Gurevich, *Frihet og føydalisme, De frie bønder i det føydale Norge*. (Oslo 1977) og idem. *Die freien Bauern im mittelalterlichen Norwegen*. (*Wissenschaftliche Zeitschrift der Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald*, 14, 1965), især pp 46–50. Hans opfattelse adskiller sig ikke væsentligt fra Aksel E Christensen, op cit, (1945/68) især pp 176–178.
198. Inge Skovgaard-Petersen, op cit, (1977) p 208.
199. Peter Bredsdorff, *Kortlægning og historiske studier. Et værktøj?* (Kbh 1973) pp 59–60.
200. P Nørlund, op cit, (1948) p 159 (Fundkort udarbejdet af Th Ramskou).
201. Mariager Fjord området, *Landskabsplan* (Mariager 1974) pp 57–60. – Jfr Else Roesdahl, op cit, (1977) vol 2 p 172.
202. *Ibid*, vol 2, p 167.
203. Jfr Olaf Olsen, op cit, (1977) vol 1 pp 37–43. Uden egentlig at forbinde det med sin lejrteori, mener O Olsen at Fyrkats placering kunne være dikteret af en kombination mellem ønsket om at beherske vejlinierne i området og mulighederne for adgang til havet, især pp 41–42.
204. Jfr Hugo Matthiessen, *Hærvejen gennem Jylland, Introduktion til det jydsk Vejnets Historie: Festskrift til Kr Erslev* (Kbh 1927) pp 107–110. – Saml Hugo Matthiessen, *Hærvejen, en tusindaarig vej fra Viborg til Danevirke* (Kbh 1930) pp 7–23. – Alex Wittendorf, *Alvej og Kongevej*. . . (Kbh 1973) pp 30–41.
205. Peter Bredsdorff, op cit, pp 54–59 har på basis af en lign ide og med flittigt brug af passeren hypotetisk anbragt de manglende borge i den øvrige del af det gamle danske rige. Jfr *ibid* fig 52.
206. Jens Vellew, *Kong Eriks broer* (*Skalk* 1974/1) p 4. – Jfr Olaf Olsen, op cit, (1977) vol 1 pp 38–40.
207. Hugo Matthiessen, *Viborgveje, studier og vandringer* (Kbh 1933) pp 27–58. – Peter Bredsdorff, op cit, p 49.
208. Peter Bredsdorff, op cit, p 51. – Olaf Olsen, op cit, (1977) vol 1, p 41.
209. P Nørlund, op cit, (1936) pp 56–57.
210. Jfr Aksel E Christensen, op cit, (1969) p 252.
211. Vilh LaCour, op cit, (1972) vol 1, p 47.
212. Vilh LaCour, op cit, (1963) p 222. – Jfr P Nørlund, op cit, (1948) kap 10: G Knudsen, *Navnet Trælleborg*, pp 189–214.
213. Gwyn Jones, op cit, pp 135–136 & 360–365. – P Foote/D M Wilson, *The Viking Achievement* (London 1970) Påstanden her, at borgene “were useless as strong points for the defence of Danish kingdom p 271, er et udmærket eks på, hvilket ensidigt billede fortalerne for Svend Tveskæg har givet udlandet. – P H Sawyer, op cit, (1971) pp 132–138. – Jfr også Jan Dhondt i “*Fischer Weltgeschichte*” vol 10 (Frankfurt a M 1968) pp 186–187.
214. Synspunkter fremsat i et manuskript til et (som følge af nægtet udrejsevisum) aldrig holdt foredrag: A Gurevich, *The Opening Stage of the Viking Age: Problems of the Scandinavian Culture of the IXth Century, Facts and Hypotheses*. (Aalborg 1979, upubliceret).

215. Gurevich er jo ikke den første, der har placeret disse menneskelige og kulturelle forudsætninger som noget centralt med vikingetiden, samtl. f. eks. Andreas Holmsen, *Norges Historie*. (3. udg. Oslo 1961/71), pp. 101–103, men Gurevich har – ikke mindst i betragtning af hans baggrund – på overbevisende måde argumenteret for, at “any explanation of a great historical event must include the study of inner impulses of human activity, i.e. the mentality of men taking part in this event”. op. cit., (1979) p. 2.
216. A. Gurevich, *Space and Time in the Weltmodell of the Old Scandinavian Peoples*, (*Mediaeval Scandinavia*, vol. 2, 1969) pp. 42–43. Saml. Kr. Gerner, *Den kollektiva människan och historievetenskapen: en studie i hermeneutisk marxism*. (*Studier i historisk metode* 12, 1977), pp. 101–133.
217. For de russisk kyndige – som ikke tæller undertegnede – skal der henvises til Gurevichs behandling af trelleborgene i “Pochody Vikingov” = Vikingernes vandringer. (Moskva 1966), pp. 68–77. Se også Jørgen Steen Jensens omtale af Gurevich i *D. Historisk Tidsskrift*, 75, 1975, pp. 228–231. – I øvrigt er Gurevich ikke ene om at se rituelle aspekter bag ved trelleborgene: I en ikke særlig indsigtfuld bog har en amerikansk historiker, Sidney L. Cohen, *Viking fortresses of the Trelleborg type*. (Kbh. 1965), hævdet, at anlæggene var kult- og offerpladser. Der skulle her være givet en god mulighed for konfrontation mellem kvaliteten af sovjetisk og amerikansk viden om skandinavisk vikingetid.